

„СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ,,
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ-СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА ДЕФЕКТОЛОГИЈА

**СТАТУСОТ НА ЛИЦАТА СО ОШТЕТЕН СЛУХ ВО ОПШТИНИТЕ
ТЕТОВО И ГОСТИВАР**

-Магистерски труд-

Ментор:

Проф. д-р Зора Јачова

Кандидат:

Теута Рамадани Расими

Скопје, 2014

ПРЕДГОВОР

Да се биде специјален едукатор и рехабилитатор претставува доживотен предизвик, но да успееш со твојот труд да направиш промена во животот на лицата за кои ти е посветена животната професија, тоа е благородно. Токму поради таа причина, јас се пронајдов себеси како дел од група на луѓе кои сметаат дека лицата со оштетен слух, во општините Гостивар и Тетово, заслужуваат нивниот глас да се слушне.

Со безрезервна поддршка од мојот ментор, проф. д-р. Зора Јачова, најдовме мотив да се изработи овој труд, со цел преку размислувањата и ставовите на лицата со оштетен слух во општините Тетово и Гостивар, да дојдеме до сознанија за нивниот моментален статус во кој се наоѓаат, со какви проблеми најмногу се соочуваат, и која е нивната најголема потреба. Со нејзината поддршка, нејзините насоки, овој труд ги надмина сите потешкотии во текот на целиот процес на нејзина изработка.

Голема благодарност им изразувам на сите учесници, лица со оштетен слух од општините Тетово и Гостивар, кои без размислување учествуваа во истражувањето, со надеж дека искажувајќи ги нивните ставови и мислења, ќе придонесат во реализирање на било какви промени.

Истотака им изразувам голема благодарност на секретарот на Здружението за глуви и наглуви- Тетово, Марица Нестовска, и ќерката на двајца глуви родители кои учествуваа во истражувањето, Маја Мицеска, кои ми помогнаа и ми дадоа поддршка за да успеам практичниот дел од истражувањето да го изведам без поголеми потешкотии.

Скопје, Мај, 2014

Теута Рамадани Расими

РЕЗИМЕ

Рамадани Расими, Т., Статусот на лицата со оштетен слух во општините Тетово и Гостивар, магистерски труд, Филозофски факултет: Скопје, 2014, 1-141

Лицата со оштетен слух како културна и лингвистична група, не ги уживаат истите права на ист начин во секоја земја. Економско-социјалниот статус на земјата, како и самата историја на развојот на процесот на згрижување и третман на лицата со оштетен слух во одредена држава, претсатвуваат фактори кои го одредуваат статусот на лицата со оштетен слух во секоја држава.

Целта на нашето истражување е преку мислењата и ставовите на лицата со оштетен слух во општините Тетово и Гостивар да се утврди статусот на лицата со оштетен слух во однос на функционирање на социјалните институции во кои се вклучени лицата со оштетен слух, т.е. здравствено осигурување и заштита, социјална заштита, образование, заштитните друштва за вработување и медиумите.

Од темелна анализа на добиените резултати од полуструктурираното интервју што го спроведовме со горенаведените испитаници, дојдовме до заклучок дека испитаниците се соочуваат со потешкотии во однос на комуникација во здравствените установи, и здравствените установи немаат направено адаптации во однос на комуникација.

Истотака заклучивме дека немаат висок степен на самоперцепирање, ги оствариле правата за користење на социјална помош, но изразуваат незадоволство од приходите. Имаат соодветно стручно образование завршено во специјално училиште за глуви, но само пола од нив успеале да се вработат, но не ги уживаат правата што им следуваат со законот за работен однос.

Најголема бариера во процесот на информирање им претстуваа недостигот на толкувачи, односно преведување во медиумските средства, и неискористување на правото за бесплатно користење на толкувач според нивните потреби.

Клучни зборови: здравствени установи, самоперцепирање, вработување, толкувач.

SUMMARY

Ramadani Rasimi T., The Status of people with hearing impairment in the municipalities of Tetovo and Gostivar, master thesis, Faculty of Philosophy, Skopje, 2014, 1 –144.

People with hearing impairment as a cultural and linguistic group, do not possess the same rights in the same way in every country. Economic and social status of the country as well as the history of the development of the process of care and treatment of people with hearing impairment in a particular state, are factors that determine the status of people with hearing impairments in each state.

The goal of our research is to determine the status of people with hearing impairment in relation to the functioning of social institutions that include the same people, i.e. health insurance and care, social care, education, protection of employment companies and media.

Based on the thorough analysis of the results from the interview that we conducted, we came to a conclusion that respondents face difficulties in terms of communication in health care facilities, and health institutions have not made adaptations in terms of communication.

We also conducted that they do not have a high degree of self-perception, have reached the rights for social assistance, but express dissatisfaction with the income. They have finished appropriate professional education in special school for the deaf, but only half of them have managed to get hired and unfortunately they do not enjoy the rights they are entitled to, by the law for employment.

The biggest barrier in informing are the lack of interpreters or translators in media assets, and the fact that they do not use the right of free use of an interpreter according to their needs.

Keywords: health care facilities, self-perception, employment, interpreter.

СОДРЖИНА

ПРЕТГОВОР
РЕЗИМЕ
SUMMARY
ВОВЕД

I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Лицата со оштетување на слухот.....	5
1.1 Оштетување на нормалното функционирање слухот.....	5
1.2 Кои се лицата со штетен слух.....	5
1.3 Селф-концептот на лицата со оштетен слух.....	7
1.4 Глумата популација како културна и лингвистична заедница.....	10
2. Здравствената заштита на глумите лица во Република Македонија.....	13
2.1 Рана интервенција.....	13
2.1.1 Неонатален скрининг и аудиометрија.....	14
2.1.2 Слушните помагала и кохлеарниот имплант.....	15
2.2 Законски прописи за здравствена заштита и здравствено осигурување на глумите лица во Република Македонија.....	16
3. Образованието на глумите лица.....	17
3.1 Влијанија во образованието на глумите лица во Европски рамки.....	17
3.2 Образованието на лицата со оштетен слух во Република Македонија низ историскиот развој.....	18
3.3 Закон за образование во Република Македонија.....	19
3.4 Билингвалниот приод на образование на лицата со оштетен слух.....	20
3.4.1 Билингвални-бикултурни програми.....	21
3.5 Инклузија на лицата со оштетен слух.....	22
4. Социјалната заштита на лицата со оштетен слух.....	24
4.1 Социјалното доживување на лицата со оштетен слух.....	24
4.2 Улогата на социјалните центри.....	26
4.3 Закон за социјална заштита и заштита на децата на Република Македонија	27
5. Професионално оспособување и вработување на лицата со оштетен слух	28
6. Пристап до информации и медиуми.....	30
7. Релевантни истражувања.....	32

II. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН КВАЛИТАТИВНИ ИСТРАЖУВАЊА

1. Природа на квалитативните истражувања.....	40
2. Видови на квалитативно истражување.....	41
3. Најчести квалитативни методи.....	42
4. Основни етички принципи на истражувачот.....	42

III. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Дефинирање на проблемот на истражување.....	43
2. Цел и карактер на истражувањето.....	43
3. Дефинирање на истражувачките прашања.....	44
4. Истражувачки техники и инструменти.....	45
5. Примерок на истражување.....	46
6. Организација, услови и тек на истражувањето.....	46
7. Обработка на податоците.....	47
8. Определување на тематска рамка.....	48

IV. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Категоризација и интерпретација на резултатите.....	49
--	----

V. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД СТАВОВИТЕ НА ИСПИТАНИЦИТЕ СО ОШТЕТЕН СЛУХ ВО ТЕТОВ И ГОСТИВАР.....	85
---	----

VI. ЗАКЛУЧОЦИ И ДИСКУСИЈА ОД СПРОВЕДОНОТО ПОЛУСТРУКТУИРАНО ИНТЕРВЈУ СО ИСПИТАНИЦИ СО ОШТЕТЕН СЛУХ ВО ОПШТИНИТЕ ТЕТОВО И ГОСТИВАР...	125
---	-----

VII. ЗАКЛУЧОЦИ ОД КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА СТАВОВИТЕ ОД ИСПИТАНИЦИТЕ ОД ДВЕТЕ ОПШТИНИ.....	129
--	-----

VIII. ПРЕПОРАКИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	130
---------------------------------------	-----

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОГ

ВОВЕД

„Ништо не е во интелектот ако претходно не било во сетилата,, познатата изрека на филозофскиот емпирист Џон Лок не потсетува на значајноста на сетилата во процесот на спознавање на светот кое не опкружува, и според таа изрека ако отсуствува една од нив, тогаш човекот би имал потешкотии во спознавање на светот.

Лицата со оштетен слух како една категорија на популација, вистина имаат потешкотии во спознавањето на светото околу нив, бидејќи се лишени од првиот стимул уште како бебе, но сепак опстануваат во светотот на лицата кои слушаат, што значи дека со малку љубов, третман и образование тие успеваат да бидат рамноправни во нашето општество.

Тие претставуваат една културна-лингвистична заедница која не се разликува од другите заедници, туку само претставува билингвално- бикултурно малцинство чие искуства многу често се преклопуваат со искуствата на популацијата која слуша, но некогаш се и уникатни. Можеби нивниот јазик не е перцептивен за нашето уво, но тој е многу гласен, и поради тоа можеби многу невладини организации, сојузи се залагаат нивниот глас да се слушне, кои се залагаат за нивната благосостојба. Глувоста сама по себе како попреченост овозможила да биде основна даска за образование и и рехабилитација на глувите лице. Тогаш како глувоста, која историски било етикетирано како попреченост, станува основа за културен идентитет на лицата со оштетен слух? Тоа е дебата на дваесети и првиот век, од што зависат многу други фактори кои влијаат врз целосниот живот на лицата со оштетен слух.

Глувите лица секогаш спремаат да бидат исфрлени од стигмата попреченост, па затоа и максимално се залагаат да се вклучаат во нивното социјално опкружување, почнувајќи од аспект на образование, информирање, социјална интеркација, но колку тоа го реализираат тоа зависи и од системот на државата во која живеат.

Нашата теза би било едно релевантно истражување која би придонела за да се добие една слика за статусот на лицата со оштетен слух во Република Македонија, односно општина Гостивар и Тетово, како тие размислуваат за нивната положба во нивниот град, колку тие имаат придобиено или се чувствуваат запоставени од државниот систем, односно локалната власт.

Ги избравме општините Тетово и Гостивар, зошто претходно се немало реализирано ниту едно истражување за статусот на лицата со оштетен слух во овој регион. Верувам дека со резултатите од нашето истражување, локалната власт во соработка со централната власт би имала готова основа за креирање на една програма, која максимално би ги задоволила потребите на лицата со оштетен слух, односно глуви и наглуви, за нивно успешно вклучување во сите сфери на нивно дејствување, т.е. здравствен, образовен, социјален, вработување и пристап до информации.

IX. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Лицата со оштетување на слухот

1.1 Оштетување на нормалното функционирање слухот

За да се објасни што е оштетување на слухот, треба првин да објасниме што претставува нормално функционирање на слухот. Стандарната (нормалната) состојба на слухот ја означуваме со прагот на чујноста од 20-25 db. Ако прагот на чујноста се наоѓа во распон од 20-120 db (зона на слушна толеранција), тогаш зборуваме за оштетување на слухот што може да биде изразено во различни степени. Најчесто оштетување на слухот го делиме на 5 степени и тоа:

1. Лесна наглувост 20-40
2. Умерена наглувост 40-60
3. Тешка наглувост 60-90
4. Практична глувост 90 и повеќе
5. Клиничка (тотална) глувост не може да се регистрира никаква релација на испитаникот на звук.¹

1.2 Кои се лицата со штетен слух

Класификација на лицата со оштетен слух

Во однос на класификацијата на лицата со пречки во аудитивната перцепција постојат две поделби: глуви и наглуви лица.

1. За наглуви лица се сметаат оние лица кај кои оштетувањето на слухот на подоброто уво е од 25 db до 80 db и кои потполно или делумно го развиле вербалниот говор. Според степенот на оштетување на слухот, времето кога

¹ Стоялкович, С., 2009: Рана дијагностика и третман на оштетување на слухот, Journal of special education and rehabilitation, http://jser.fzfk.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&catid=58%3A1997-3&id=757%3A2009-08-24-22-29-44&Itemid=58 [Assessed, March, 2014]

настанало оштетувањето и степенот на говорната развиеност, наглувите лица ги распоредуваме како:

- Лица со лесно оштетување на слухот од 25 db до 40 db Овие лица можат спонтано да развијат вербален говор.
- Лица со умерено оштетување на слухот од 40 db до 60 db кои пред оштетувањето спонтано го развиле говорот.
- Лица со умерено оштетување на слухот од 40 db до 60 db се и лица кај кои што оштетувањето на слухот настанало пред да се развие говорот, а како последица на тоа има делумно развиен говор.
- Лица со тешко оштетување на слухот од 60 db до 80 db кои спонтано го развиле говорот пред да настане оштетувањето.
- Лица со тешко оштетување на слухот од 60 db до 80 db кај кои оштетувањето на слухот настанало пред да го развијат говорот, а потоа го развиле со систематски сурдоаудиолошки третман
- Лица со тешко оштетување на слухот од 60 db до 80 db се и оние лица кај кои оштетувањето на слухот настанало пред да го развијат говорот, а кои во моментот на оцената на специфичните потреби имаат недоволно развиен говор.

2. За глуви се сметаат оние кај кои оштетувањето на слухот е поголемо од 80db и кои со слушен амплификатор не можат целосно да го перцепираат вербалниот говор. Глувите лица се делат на практично глуви и тотално глуви. Практично глувите лица со слушен амплификатор можат да слушаат одредени сегменти од говорот. Тотално глувите лица имаат потполно згасната слушна перцепција. Според времето на настанувањето и времето на настанувањето и степенот на развојот на говорот овие лица се распоредуваат:

- Лица кои пред оштетувањето на слухот го развиле вербалниот говор и во времето на оцената на специфичните способности добро говорат.

- Лица кои пред оштетувањето на слухот не го развиле спонтано вербалниот говор, а потоа со интензивен и систематски сурдоаудиолошки третман го постигнале тоа.
- Лица кои го изгубиле слухот пред да го развијат вербалниот говор и во моментот на распоредувањето имаат недоволно изграден говор или се без говор.

3. Лица со комбинирани пречки кај кои примарното оштетување е оштетување на слухот.²

1.3 Селф-концептот на лицата со оштетен слух

Развојот на личноста на човекот поминува на неколку фази. Првата фаза започнува од третиот месец, кога детето почнува да комуницира со луѓето околу него, и се нарекува фаза на „постоечко јас“, тогаш сфаќа дека постои меѓу светот на луѓето, и има свест за себе, кој со тек на време доаѓа до формирање на вистинско постоечко јас. Втората фаза во развојот на селф-концептот се нарекува различно јас (Јас се разликувам од другите), каде што детето сфаќа дека е различно од другите членови во семејството, значи сфаќа дека се разликува во пол: машко или женско, големина: мало- големо, квалитет: добро- лошо, способности: паметно-непаметно.

Постојат неколку фактори што влијаат во развојот на позитивниот селф-концепт:

1. Времето на настанување на оштетувањето (конгенитално, прелингвално или постлингвално оштетување)
2. Аудитивно- говорни фактори (звучната бариера, комуникациска бариера, слушниот статус на членовите на семејството)
3. Раниот третман и начин на образование (ран рехабилитациски третман, образование во редовно или специјално училиште)
4. Степен на оштетување (глуво или наглуво)
5. Други фактори (пол и возраст)³

² Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот и психичкиот, Службен весник на Р.М. бр. 30/2000

Според Марк Рос, аудиолог кој има работено повеќе од 40 години како аудиолог во Рехабилитатиска Академија за Аудологија и член на Интернационалната Федерација на слушно оштетени лица, идентитетот на лицата со оштетен слух го дели на личен и социјален идентитет. Според него личниот идентитет се разликува и помеѓу самите лица со оштетен слух. Во зависност од тоа во која општествена група чувствуваат дека припаѓаат, толку полесно ќе го изградат нивниот личен идентитет. Пример, ако наглуво лице имал потешкотии да се вклучува во популацијата која слуша, каде што влијаат различни фактори во формирањето на неговиот личен идентитет, почнувајќи со потешкотии во образование, неглуви родители, потешкотии во комуникација со нивните врсници, тutori за посебни предмети, иако се повеќе вклучени во популацијата која слуша тие може да се чувствуваат како да не припаѓаат таму, и полесно им е да се идентификуваат како глуви, и да се вклучат во глумата популација. Тоа е важен фактор потоа за формирање на социјалниот идентитет.

Социјалниот идентитет е идентитетот што луѓето во опкружување го формираат за нив. Според Рос, личниот и социјалниот идентитет се разликуваат, но кај општеството таа разлика е многу малку видлива, затоа што постојат многу зачестени случаи со слушно оштетување, можеби 1 на секое 10 лице има минимално оштетување, но поради тоа што не влегува во категоријата на наглуви или глуви, тие два идентитета потешко ги разликуваат лицата кои слушаат, без разлика што тие може да имаат потешкотии во комуницирање со другите лица. За лицата со нормален слух, изгледа полесен и поприфатлив им е концептот на тотален глум, што не значи дека не се емпатични кон останатите, но тоа зависи и од личниот идентитет на самите лица со оштетен слух, како тие се претставуваат пред нив.

Според искуството на Рос, како лицата со оштетен слух се гледаат или ќе гледаат самите себеси многу повеќе зависи од животното искуство отколку од спектарот на слушање. Тука има вклучено и начинот на третман во раната возраст,

³ Јачова, З., Каровска, А., 2009: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишница, Студио Круг, Скопје, стр.46-49.

или дали воопшто биле подлежени во ран рехабилитациски третман, зошто „иако може имале повеќе остатоци од слух, ако не биле третирани како што треба, тие стануваат оскудни во однос на тие со мал резидуален слух, и разликоста кај нив не се приметуват, пишува Рос.⁴

Кетрин Роџерс во нејзиното истражување за селф- концептот на лицата со оштетен слух, најпрво дава дефиниција за тоа што е благосостојба на личност и самопочит, т.е. благосостојба според Роџерс претставува начин како личноста се проценува себеси во физички, ментални, социјални и средински околности, додека самопочитта ја објаснува како димензија на благосостојба, што вклучува самоевалуација која може да биде позитивна и негативна. Во нејзиното истражување направено во 2008 биле вклучени глуви деца од глуви и неглуви родители, и според нејзините резултати како клучни фактори кои влијаат во благосостојбата на нивните деца биле самите родители, односно родителите што слушаат влијаеле негативно во изградба на самопочитта кај нивните деца, во споредба со глувите родители, но истотака ги наведила и видот на училиште (специјално или редовно), начинот на комуникација (знаковен јазик или орален и читање од уста), и во која група чувствуваат дека припаѓаат (глувота заедница или мнозинство што слушаат).⁵

До слични заклучоци имаат дојдено и Едина Џамбер и Марта Елиот кои извршиле истражување помеѓу студентите од Калифорнискиот Државен Универзитет, Нордриџ, според кои студентите кои се идентификуваат со глувата заедница имаат повисоко самопочитување за себе, и обично тие имаат помали резидуални остатоци на слух.⁶

Истражувањето спроведено од страна на Ени Мелик во 1998 година, *„Воспоставување на идентитет преку образование“*, претставува релевантно

⁴ Mark Ross, Ph.D.: Personal and social Identity of Hard of Hearing People, [Accessed 12 May 2012] at: <http://www.ifhoh.org/calendar-events/>,

⁵ Rogers, K., Deaf Children and Young People – Promoting Positive Well-being, Available at: <https://dub105.mail.live.com/default.aspx?id=64855&owa=1&owasuffix=owa%2f#/mail/ViewOfficePreview.aspx?messageid=c98643a7-dcc4-4d84-a663-cd899eb4309a&folderid=00000000-0000-0000-0000-000000000001&attindex=0&cp=-1&attdepth=0&n=72725710> [Accessed at 10 June 2013].

⁶ Jambor, E., Elliot, M. 2005: Self esteem and Coping Strategy among Deaf Students, Journal of Deaf studies and Deaf Education, vol 10, no. 1 Oxford University, Available at: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/10/1/63.full.pdf>, [Accessed at 30 January 2013].

истражување од квалитативен карактер, во кое учествувале 10 возрасни лица од 19 до 64 години, кои сите завршиле образование во редовно училиште. Целта на Мелик била да процени како ова категорија на популација кои имале родители кои слушаат, и посетиле редовно училиште креирале позитивен селф-концепт како глуво лице, и се распознаваат себеси како член на глумата заедница, односно имаат креирано идентитет на глум со посебна култура. Според резултатите Мелик дошла до заклучок дека тие лица поминуваат низ четири фази на развој на идентитетот кои биле поврзани со глумата заедница, што знае дека многу потешко го создаваат позитивниот селф- концепт. Четирите фази се како што следат:

- Да се биде аутсајдер;
- Соочување/ поврзување;
- Транзиција од аутсајдер во инсајдер;
- Селф-дефиниција.⁷

1.3 Глумата популација како културна и лингвистична заедница

Пред да објаснувам која е глумата популација и што точно таа претставува, треба да се објасни терминот заедница. Заедница претставува социјална единица од различна големина во која членови се лица кои споделуваат исти вредности. Глумата заедница историски гледано и до денес уште се бори за тој статус помеѓу лицата со нормален слух, зошто истите даваат отпор за фактот дека глумите лица како колективна група имаат истотака клучни верувања кои ги карактеризираат скоро сите заедници. Причина за тоа е фактот зошто заедниците во западните земји, биле или станале културни заедници основани само на индивидуализам, и тешко им е да веруваат дека 70 % од светските култури се фактички базирани на колективизам, каде што групните вредности и одговорности ги надминуваат индивидуалните. Зошто глумите лица се борат да бидат член на колективна група?

⁷ Scheetz, N. 2003: Psychosocial aspects of deafness, Pearson Education, Boston, стр. 33

Зошти како таква ако им се случува дискриминација на индивид тогаш тоа влијае во квалитетот на живеење на целата група.⁸

Глувите лице истотака се дел на културно и лингвистилна заедница, зошто култура како поим им овозможува на нејзините членови да споделат културни вредности и специфични јазици. Според Паден глумата култура се разликува од глумата заедница, и не сите глуви лица припаѓаат на глумата култура. Општо терминот култура се користи за културини продукти која вклучува литература, драма и визуелна уметност.

Кои лица може да бидат членови на глумата заедница? Според Паден, степенот на оштетување не е релевантен во нивното право за членство, зошто постојат лица кои имаат потешко оштетување но одлучуваат да припаѓат и да работат со лица без оштетен слух, но од друга страна Хигинс, Лосон и Лед сметаат дека лицето треба барем малку да има оштетување на слухот за да го здобие правото за членство во заедницата. Но од друга страна децата на глумите родители кои немаат оштетување на слухот се први кои изразуваат желба за зачленување во глумата заедница од едноставна причина што знаковниот јазик им е прв јазик што они го учат.⁹

Борба за опстанок како заедница имаат и во самата заедница од самиот факт дека само 10 % од членовите потекнуваат од глуви родители, додека 90% од другите имаат родители со нормален слух, што за нив е тешко прифатливо нивните деца да бидат членови на друга заедница и култура, особено на заедница кои самите родители ја сметаат како заедница со попреченост и не гледаат дека нешто позитивно се случува со нив. Нивната борба е повеќе лингвистична борба за малцинство отколку борба за малцинство со попреченост, а тоа може да се види од фактот дека лице со попреченост нема тешкотии во запишување во специјално училиште, но ако сака глумо лице да учи во сопствен јазик и негова култура во

⁸ Bradarić- Jončić, S., Ivasević V. 2004: Sign Language , Deaf culture & Bilingual Education, Faculty of education and rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Kratis, Zagreb, стр.85

⁹ Gregory S., Hartley, G. 2002: Constructing Deafness, CPI Antony Rowe, Eastbourne, [e-book], Abstract only, page 21-35 , Available at: http://books.google.mk/books?id=jh9epQo3gAC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, [Accessed 30 July 2013]

редовно училиште тука настанува проблемот. И да се прифати знаковниот јазик и во билингвалното образование сепак глумата култура е потешко прифатлива како таква. Тоа многу убаво може да се согледа со примери како на пример во Шпанија, каде што каталанците имаат доволен број на квалификувани професионални лица за спроведување на нивните идеи и промени, но недостатокот на политичка моќ е таа што ги оневозможува и ред други примери во други земји.¹⁰

Статистички покажано во Велика Британија, постојат повеќе од 200 клубови низ целата држава каде што повеќе од 57% од лицата со оштетен слух барем еднаш неделно го посетуваат клубот каде што ефективно контактираат меѓу себе.¹¹

Во Република Македонија постои национален Сојуз на глуви и наглуви која е невладина инвалидска организација чија главна цел е еднаквиот статус и правата на глумите и наглувите лица во Република Македонија, и се состои од 19 здруженија во територијата низ целата држава.¹²

За да опишеме колку лицата со оштетен слух се вклучени во социјалното опкружување треба најпрвин да дадеме краток осврт колку социјалната заедница со која тие се опкружени е подготвена да ги прифати нив како културна и лингвистична заедница.

Зошто овие лица уште се гледаат како лица со оштетување а не како заедница со нивни културни и лингвистични способности? Иако е терминот „глуво-нем,, не се користи во ниту една модерна литература, луѓето уште не се свесни за разликата. Лицата кои се глуви, односно бебињата исто така поминуваат низ фазата на баблингот, но разликата е во тоа дека кај нив после тој период веќе им недостасува звучна стимулација за да може да имитира звуци, па затоа не можат да стигнат до периодот на зборување, нивните говорни органи се сосема во ред, и

¹⁰ Bradarić- Jončić, S., Ivasević V. 2004: Sign Language , Deaf culture & Bilingual Education, Faculty of education and rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Kratis, Zagreb, стр.86

¹¹ Gregory S., Hartley, G. 2002: Constructing Deafness, CPI Antony Rowe, Eastbourne, [e-book], Abstract only. page 35 , Available at: http://books.google.mk/books?id=jh9epQo3gAC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, [Accessed 30 July 2013]

¹² Национален сојуз на глуви и наглуви на Р. Македонија, Available at: http://www.deafmkd.org.mk/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1, [Accessed at 15 may 2013].

со соодветна рехабилитација тој проблем исчезнува. Во Република Македонија под сурдолошки третман глумите деца се подлегнати многу касно, но со многу напори чекориме кон постмодерна рехабилитација и целосно откорнување на користење на тој термин и меѓу обичните луѓе. Јазикот претставува средство за комуникација помеѓу луѓето, и тука влијае социјалниот контекст на вклучување на лицата со оштетен слух во „нормалното“, општество, зошто глумите лица го користат знаковниот јазик како средство за комуникација, јазик кој повеќето од нормалните лица не го разбираат, па затоа им претставува бариера.¹³

2. Здравствената заштита на глумите лица во Република Македонија

2.1 Рана интервенција

Рана интервенција опфаќа широк спектар на нејзино делување која вклучува рано откривање на оштетувањето и ран рехабилитациски третман. Раното откривање на оштетувањето зависи од здравствените установи, од тоа колку се тие спремни и опремени за детекција на оштетувањето, тука може да се спомне неонаталниот скрининг како главен фактор во раната интервенција кое накратко ќе биде разработено во понатамошниот текст. Раната интервенција различно е регулирано во различни земји, како на пример во САД, во моментот кога се дијагностицира детето дека има губиток на слух, тогаш постои законска регулатива според Акт за индивидуални Попреченост, 2004 (Individuals with Disabilities Act, 2004) каде што според одредени критериуми ги бираат децата и нивните родители кои стануваат членови на таканаречена C Program, каде што за секое дете се назначува еден кординатор кој ќе биде во служба на целото семејство и заедно со тимот за интервенција ќе ги проценуваат способностите и потешкотиите на детето

¹³ Abernathy E. R. 1941 : Some social aspects of deafness, Ohio Journal of Science (Ohio Academy of Science, Volume 41, Issue 3, May, Available at: https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/3146/V41N03_123.pdf?sequence=1 [Accessed at 30 July 2013]

и ќе ги упатат родителите до соодветни рехабилитациски установи, и потоа заеднички ќе креираат *Индивидуален семеен службен план*.¹⁴

2.1.1 Неонатален скрининг и аудиометрија

Како што е наведено во горниот текст, неонаталниот скрининг претставува првичен и најважен чекор во раниот третман, и тоа се спроведува во првите денови од раѓањето на новороденчето до првите неколку недели од неговиот живот.

Што претставува неонатален скрининг? Претставува мерење на отоакустични емисии со едноставна и релативно евтина опрема, која за прв пат започна Дејвид Кемп. Комплицираноста се состои во организирањето на тимот кој ќе биде одговорен за мерењето, како и консекутивното советување на родителите. Се користи ТЕОАЕ метода (Транзиентни евоцирани отоакустични емисии), што значи дека не информира дека постои оштетување на слухот, но не и за степенот на оштетување.¹⁵

Но не секаде во светот, а сигурно не во Република Македонија е воведнео како рутинска програма, само во неколку земји како што е Австрија, Данска, Фландерс, Баерн и Баден во Германија, додека во другите региони или се во фаза на започнување или се ограничени во неколку болници или само на деца родени со фактор на ризик. Зошто е важен неонаталниот скрининг? Од едноставна причина што новороденчето треба да биде третирано пред да бидат завршени базалните матурациски процеси на аудитивниот пат.¹⁶

Аудиометрија претставува метод на испитување на степенот на оштетување на слухот кај истите лица, и се спроведува едноставно од страна на искусни аудиолози кои им пуштаат звуци од различни фреквенции за да проценат до кој

¹⁴ CDC: Early intervention: Communication and language services for families of deaf and hard of hearing children, page 2-4, Available at: http://www.cdc.gov/ncbddd/hearingloss/freematerials/Communication_Brochure.pdf, [Accessed at 15 July 2013]

¹⁵ Богеска, Е., Чакар, М., Каја, Е. 1998: Вовед во отоакустични емисии и нивна апликативност, Дефектолошка теорија и практика, 4, Филозофски факултет, Скопје, стр. 49.

¹⁶ Јачова, З., Каровска, А., 2009: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишница, Студио Круг, Скопје, стр. 17, 20.

степен имаат оштетување на слухот, дали е кондуктивно, дали е перцептивно или пак мешовито.

2.1.2 Слушните помагала и кохлеарниот имплант

Како дел од рана интервенција се вклучуваат и слушните помагала како и кохлеарниот имплант. Затоа повеќе одлучуваат и самите родители откако ќе им се објасни какво оштетување има нивното дете. Најголем дел од децата со оштетување на слухот имаат некои резидуални остатоци, и задача на мултидисциплинарниот тим е да се искористи остатокот на слухот со одбирање на најсоодветно помагало за слушање и само во случај ако нема корист од слушното помагало се рагледува можноста за кохлеарен имплант.

Како функционира кохлеарниот имплант? Кохлеарниот имплант е хируршки имплантирана електронска направа која овозможува развој на осетот за слушање кај лице со длабоко или тешко оштетување на слухот. Се состои од две компоненти:

Екстерни компненти:

- Микрофон;
- Говорен процесор;
- Трансмиторен навој.

Интерни компненти:

- Примач на сигналот и стимулатор;
- Структура од 22 електроди распоредени низ кохлеата.¹⁷

¹⁷ Јачова, З., Каровска, А., 2009: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училиница, Студио Круг, Скопје, стр.27

2.2 Законски прописи за здравствена заштита и здравствено осигурување на глумите лица во Република Македонија

Правата на лицата со попреченост во однос на здравствената заштита не се посебно уредени туку одредени права се предвидени во неколку закони и акти, што имплицира обврска на држават за создавање на услови во кои правото на здравство ќе се практикува на еднаков начин. Во Уставот на Република Македонија, со членот 39 се уредува правото на здравствена заштита и достапноста на истата не секој по еднакви услови, но не се потенцираат посебно лицата со попреченост.

Во Законот за здравствена заштита на Република Македонија уредени се неколку права, како што е на пример надоместок на патните¹⁸ и дневните трошоци и ослободување од партиципација, односно учество со лични средства во цената на здравствените услуги и на лековите, освен за лекување во странство.¹⁹ Во истиот закон, член 9, алинеа 3, лицето има право од здравствени помагала, во која спаѓаат и слушните помагала, каде што државата покрива 80% од трошоците.

Законот за ментално здравје регулира дел од специфичните права поврзани со здравството на дел од луѓето со попреченост, според кој заштитата на лицата со ментална болест се заснова на обезбедување најдобра грижа, лекување и рехабилитација, во согласност со тековните достигнувања во областа и во рамките на расположливите средства, соодветна на поединечните потреби на лицето, со отсуство на каква била психичка и физичка злоупотреба, со целосен респект на достоинството на неговата личност и во негов најдобар интерес.²⁰

Во 2009 година со донесување на Законот за евиденциите во областа на здравството, и со нејзиното дополнување во 2011 година, важноста на кој се состои

¹⁸ Закон за здравствена заштита, Службен весник на Р. М., бр. 38/91, 46/93, 55/95, 17/97, 10/04, 84/05, 111/05, 65/06, 5/07, 77/08, 67/09 и 88/10, стр.5.

¹⁹ Закон за здравствено осигурување (пречистен текст), Службен весник на РМ бр.19 /2011, 91/2013,стр.4

²⁰ Закон за ментално здравје, Службен весник на Р. М., бр.71, член 3.

во тоа што Здравствените установи во согласност со овој закон се обврзани да ги водат индивидуалните евиденции за децата со посебни потреби (член 11).²¹

Според Националната Конвенција за правата на лицата со попреченост, односно член 25 се регулира правото на највисок стандард на здравството без дискриминација врз основа на попреченост. Државните потиснички се обврзуваат да ги превземат сите соодветни мерки за да обезбедат пристап за лицата со попреченост до здравствените служби кои се осетливи на полот, вклучувајќи и рехабилитација поврзана со здравството.²²

3. Образованието на глумите лица

3.1 Влијанија во образованието на глумите лица во Европски рамки

Моменталната состојба на системот на образование на лицата со оштетен слух е резултат на долгогодишни различни влијанија. Важно е да се споменат најмаркантните збиднувања во европските рамки, а кои најмногу влијание имале во развојот на образованието во Велика Британија, како што било „отварањето на првото училиште за глуви (Braidwood School, основано во текот на 1760-те), Национален Милански Конгрес на 1880, на кој се даде зелена карта за промовирање на оралниот метод на образование на глумите деца, основањето на Професионалната асоцијација на Учители за глумите, со воведување на задолжителна квалификација на Учителите за глуви (TOD)1907, примена на електроника за амплификација, Националната здравствена служба за слушни помагала (1948), транзистори (1950-те), Движењето на Граѓански права (1960-те), радио слушни помагала (1970-те), признавањето на знаковниот јазик како вистински јазик (1970), и кохлеарни импланти (1990-те). Но што се однесува од законска регулатива, ако се зема во предвид дека образованието на глумите и

²¹ Закон за евиденции во здравство, Службен весник на Р. М., бр.20/09,стр.6, 53/2011,стр.81

²² Најческа М., Кадриу Б. и сораб. 2011: Невидливи за општеството, Фондација отворено општество, Пропоинт, Скопје, Available at: <http://soros.org.mk/dokumenti/FOOM-Nevodlivi-za-opstestvoto-MK.pdf>, [Accessed 13 March 2013].стр.57

наглувите лица во 20-от век значело образование во специјалани училишта и паралелки, низ цела Европа, а според горенаведени податоци и тие што ќе бидат долу наведени, во Велика Британија, Warnock-виот извештај 1978, Образовниот Акт 1981 (со понатамошните измени), и Детскиот Акт 1989, создаваат услови за реконструкција на образовниот систем на специјалната едукација, почнувајќи од концептот на сегрегација во концепт на интеграција преку основна инклузија на човекови права на индивидуален курикулум.²³

3.2 Образованието на лицата со оштетен слух во Република Македонија низ историскиот развој

Што се однесува за Република Македонија, односно образованието на глуви и наглуви лица во нашата држава започнува од 1949 година со отварање на првата установа под назив „Дом за дефектни лица,, во с.Петровец-Скопје, со 57 глуви деца од 7-14 годишна возраст и 28 возрасни, и тоа претставува никулец на македонската дефектологија. Истата поради големиот интерес на родители на глувите деца се преселува во Битола, и во 1970 го добива конечниот назив под кој е познат и ден денес „Завод за рехабилитација на деца со оштетен слух „Кочо Рацин,, -Битола.

Во 1960 се донесува одлука за отварање на правата фонијатриско-аудиолошки центар во Скопје, која во 1985 го добива конечниот назив „Завод за рехабилитација на слух, говор и глас,, -Скопје. Иако постоеа специјални паралелки на логопати при редовни училишта, сепак потребата за специјални паралелеки и дообразование на глувите беше голема и доведе до отварање на првата установа за стручно оспособување на глуви лица во Скопје во 1955 година под називот „Стручно занаетчиско училиште со практична обука за глуви деца,, која почна со работа со 62 ученика, и продолжи со отварање на посебни паралелки при редовни училишта во Штип во 1958, и во Тетово во 1959 година. Со последната промена на

²³ Gregory S., Knight. P., et al. 1998: Issues in deaf education, David Fulton Publishers, London, стр. 233-244.

називот во 1995 година установата денес е позната под називот „Центар за образование и рехабилитација „Партенија Зографски,“-Скопје.“²⁴

Горенаведените установи го претставуваат столбот на образованието на лицата со оштетен слух во Република Македонија, но ако се направи мала споредба со малку поодалечени соседи, како на пример Хрватска, ќе видиме дека образованието на глувите лица во Република Македонија започнува многу доцна, зошто во Хрватска првото училиште за глуви деца се отвара уште од 1885 во Загреб, а денес центри за едукација и рехабилитација на глувите и наглуви деца постојат во многу градови во Хрватска, и тоа два во Загреб, и по едно во Сплит, Ријека, Враждин и Осијек, каде што и во претшколското образование, и во основното и средното се применува настава со помош на оралниот метод но и тоталната комуникација.²⁵

3.3 Закон за образование во Република Македонија

Во Република Македонија, со законот за основно образование се уредува задолжителното образование на лицата со посебни потреби како во редовни така и во специјални училишта, и според тоа:

- Секое дете има право на основно образование (се забранува дискриминација по секој основ) (Член 2)
- За учениците со посебни образовни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување на основно воспитание и во редовните и посебните основни училишта и имаат право на индивидуална помош за стекнување на основното образование и воспитание. (член 6)

²⁴ Ајдински Љ., Андреевски В. 2001: 50 години заштита, рехабилитација, воспитание и образование на лицата со пречки во развојот во Република Македонија 1949-1999 Сјоуз на дефектолозите на Р. М., Скопје, стр.77-157.

²⁵ Bradarić- Jončić, S., Ivasović V. 2004: Sign Language , Deaf culture & Bilingual Education, Faculty of education and rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Kratis, Zagreb, page 181.

- Основното образование за учениците со посебни образовни потреби се организира и остварува во посебни основни училишта и во посебни паралелки при редовните основни училишта. (член 10)

Со членот 30, 41 и 42 во истиот закон, се прецизира дека наставните програми треба да бидат прилагодени според нивните способности, и дека по редовни училишта може да се ангажира дефектолог за работа со децата со посебни потреби, додека бројот на учениците во специјална паралелка го утврдува министерот. Според членот 48 родителот има право да го запише во соновно редовно училиште, освен во случај кога посебните образовни потреби на детето се такви што треба да следи настава во посебно училиште.²⁶

Според Законот за средното образование, членот 50, во средното образование за ученици со посебни образовни потреби се образуваат ученици според сообразени програми за соодветни занимања или за работно оспособување.²⁷

3.4 Билингвалниот приод на образование на лицата со оштетен слух

До сега, никој не успеал да одговори на прашањето, кој вид на образование е најадекватен за лицата со оштетен слух, бидејќи програмите се разликуваат, и што може да биде пригодно за едно дете, не значи дека ќе биде и за другото. Токму поради ова причина родителите се соочуваат со тешка одлука при запишување на нивните деца во основно училиште. Дали да изберат специјални училишта, чии исходи од образование на глувите деца веќе се знаат, играле основна улога врз културата на глувата популација и глувата заедница. Спореди искуствата на глувите ученици кои потекнуваат од глуви родители, специјалните училишта им овозможиле да се идентификуваат како дел од културна лингвистична култура, но глувите ученици кои потекнуваат од родители кои слушаат, сметаат дека раздвојувањето од родителите го доживееле непријатно, и фактот дека биле

²⁶ Закон за основно образование, Службен весник на РМ, бр.103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/2011, 51/11, 06/11, 100/12 и 24/2013, стр.10

²⁷ Закон за средно образование (*пречистен текст*), Службен весник на РМ бр. 52/02 од 11.07.2002, и 24/2013.стр.13.

навикнати на орализмот им претставувал тешкотии во првите години на нивното образование во специјалните училишта.²⁸

Што значи знаковно билингвално образование? Може да се опише како „пристап во образование на глувите деца каде што се користат јазикот на глувата заедница (знаковниот јазик) и јазикот на слушната заедница (говорен и/или пишан јазик)„. До пред крајот на 1960-те и почетокот на 1970-те, орализмот бил доминантен приод на образование на лицата со оштетен слух, додека користењето на знаковниот јазик се сметало како крут систем на мимики и гестови, но после неколку истражување, како на пример тој од Конрад 1979, кој ја истражувал способноста на лицата со оштетен слух за читање на пишан јазик и читање од уста кои се образувале под систем на орализмот, и според неговите резултати нивната способност за читање пишан јазик било на возраст од 9-години, а истотака и за читање од уста не биле подобри од тие кои користеле знаковен јазик. Другите истражувања направени во 1970-те и 80-те, докажувале дека децата од глуви родители биле поуспешни во образованието отколку децата на неглуви родители, а причина поради тоа било раното користење на знаковниот јазик, што придонело кај тие деца да се формира многу порано самодоверба и знаковниот јазик придонесува за поуспешно образование. Во истото истражување направено од Конрад 1979, 38% од ученици преферирале да користат знаковен јазик не само како единствен приод во учењето туку и како единствен начин на комуницирање.²⁹

Кои се целите на билингвалното образование:

1. Да овозможи глувите деца да станат лингвистични компетентни;
2. Да овозможи пристап кон поширока програма, курикулум;
3. Да ги олесни и подобри книжевните вештини;
4. Да изгради позитивна слика за нивниот идентитет кај глувите ученици.

²⁸ Marschak, M., Lang, H., Albertini, J., 2002: Educating deaf students, from research to practice, Oxford University press, New York, стр. 141

²⁹ Bradarić- Jončić, S., Ivasović V. 2004: Sign Language , Deaf culture & Bilingual Education, Faculty of education and rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Kratis, Zagreb, стр. 112, 113

3.4.1 Билингвални-бикултурни програми

Како опција за да се задоволат глумите родители, но и родителите кои слушаат, постои програма насловена Билингвална- Бикултурна програма, или Би-Би програма, која овозможува глумите деца да се образуваат и во јазикот на глумата заедница, пример МЗЈ, и на јазикот од заедницата во која живеат, пример македонскиот јазик, за на тој начин им дозволат на глумите ученици социокултурните аспекти од двете заедници. Во самото спроведување на билингвалната-бикултурната програма, постојат неколку принципи:

- Признавање на јазикот и културата на глумата популација;
- Признавање на вредноста на лингвистичен и социјален плурализам во самото општество;
- Признавање на потребата да се отстрани дискриминација и да се поттикнат глумите лица;
- Еднакви можности без разлика на јазикот, попреченоста, етничка припадност или пол;
- Употребата на јазикот кој означува дека глумите лица претставуваат лингвистична и културна група.³⁰

3.5 Инклузија на лицата со оштетен слух

Инклузија претставува мултидисциплинарен концепт, која во себе значи трансформација на општеството во сите негови сегменти, односно менување на вредностите, приоритетите и политиката со која се поддржува вечната практика на исклучување и дискриминација. Инклузијата кореспондира со постмодерниот принцип на плурализмот, бидејќи пристапот врз кој а заснован е социјалната интеракција.³¹ Инклузивното образование вклучува идентификација, предизвик и

³⁰ Marschak, M., Lang, H., Albertini, J., 2002: Educating deaf students, from research to practice, Oxford University press, New York, стр. 144-145

³¹ Јачова, З., Каровска, А., 2009: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишца, Студио Круг, Скопје, стр. 36, 37.

надминување на бариерите на партиципација, условени од социјалните, идеолошките и физичките фактори.³²

Целта на инклузијата е да им обезбеди на учениците со посебни потреби еднакви можности за образование како на нивните врсници, условно кажано „нормални,. Токму поради таа причина, тие деца треба да бидат вклучени како во социјалните процеси така и во академските процеси.³³

Во светски рамки, како додаток на трендот на инклузивно образование на глувите ученици во редовно училиште, има и паралелен тренд за нудење поддршка за време на часот, кои може да се претставаат во форма на пет модели на поддршка:

- **Модел на поддршка со читање на говор од уста-** му овозможува на глувото да има целосен пристап до националниот курикулум, но се поставува прашањето колку ќе може да ги следи другарчињата, дали е способен визуелно да ги перцепира сите деца додека зборуваат.

- **Поддршка во рамките на пристап со целосна комуникација-** овозможува преку специјален наставник детето да ги следи предавањата, преку читање од уста, фаќање белешки, поддршка со знаковна метода итн, но треба да бидат внимателни при синхронизирање на специјалниот наставник и редовниот наставник.

- **Модел со знаковен метод на поддршка-** специјалниот наставник преведува со знаковна метода тоа што наставникот објаснува, но треба да се внимава толкувачот да толку прилагодено според потребите на детето, бидејќи може да биде квалификуван но не и соодветен за тоа дете.

- **Вонредни наставници-** дефектолози за поддршка- специјалниот едукатор дава поддршка само во моменти на потреба, по одредени предмети.

³² Јачова, З., Каровска, А., 2001: Раната дијагностика како предуслов за успешна кохлеарна имплантација, Дефектолошка теорија и практика, Филозофски Факултет, Институт за дефектологија, Академски печат, Скопје, стр.47

³³ Marschak, M., Lang, H., Albertini, J., 2002: Educating deaf students, from research to practice, Oxford University press, New York, стр. 143

- Наставникот за ученици со оштетен слух како консултант и двигател на промените³⁴

Во САД, околу 50 илјади глуви и наглуви ученици учат во редовни училишта. Според истражувањето на Холт, кој собрал податоци за бројот на глумите и наглуви ученици вклучени во редовните училишта, и неговите резултати соодвествувале со годишниот извештај на глуви и наглуви деца спроведено од центарот за проценка и демографски истражувања, според кои поголемиот дел од глумите деца на возраст од 12-17 години посетуваат специални училишта, и дека тие деца со длабоко слушно оштетување најверојатно не стигнуваат воопшто до академски степен на образование. Според резултатите на Холт, констатирани се следните заклучоци:

- 64 % од глумите деца на возраст од 8-12 години посетувале програми од редовно училиште; но само третина од нив биле вклучени во редовната настава 6 или повеќе часа неделно, што значи отприлика еден час дневно;
- Повеќе од 50 % кои имале понизок степен на слушно оштетување, и кои вербалната комуникација им била примарен начин за комуницирање, тие биле вклучени повеќе од 6 часа неделно, и повеќето од нив престојувале без присуство на толкувач;
- Помеѓу сите глуви и наглуви ученици од белата раса, 58 % од нив биле вклучени во редовната настава повеќе од 6 часа неделно;
- Само 30 % од малцинството глуви и наглуви ученици биле вклучени повеќе од 6 часа неделно во редовна паралелка.³⁵

³⁴ Јачова, З., Каровска, А., 2009: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишница, Студио Круг, Скопје, стр.49-52.

³⁵ Scheetz, N. 2003: Psychosocial aspects of deafness, Pearson Education, Boston, стр. 95

4. Социјалната заштита на лицата со оштетен слух

4.1 Социјалното доживување на лицата со оштетен слух

Процесот во текот на кој детето, но и возрасните, постепено усвојуваат однесувања според друштвените барања и норми се нарекува социјализација. Социјализацијата почнува прво од интеракцијата меѓу детето и мајката, потоа се шири меѓу таткото и семејството, врсниците, итн.

Многу теории на личноста ги издвојуваат различните аспекти на човековото однесување и доживување, кои се составени од сплет на вродени и стекнати својства на личност, како што се: инстинкти, нагони, потреби, ставови, сентименти, фактори и црти на личноста, при што често се истакнува нејзина прилагоденост во средината и прилагоденост во смисла на ментално здравје. Истотака многу теории го истакнуваат раното искуство во обликување на однесувањето и структурирање на личноста и нејзиното прилагодување. Многу лица со оштетен слух споделуваат меѓу себе слично рано искуство со потешкотии во комуникација со околината, која носи сама по себе посебни шеми на прилагодување и соочувања на крај со бариерите и провокациите кои ги поставува оштетеноста на слухот и говорот.

Тука може да се издвои и поимот социјална компетенција, за која различни автори дале различни дефиниции, но би ја потенцирале констатацијата на Двек според која социјално компетентно дете не усвојува секогаш високи скорови во социометрискиот статус. Герхарт и сор. социјалната компетенција ја објаснуваат како што следи:

„Социјално компетентни се тие кои се мотивирани да имаат социјални цели, протолкуваат социјалните шеми и секвенци, и истовремено да им доделуваат одредено значење, со што стануваат способни да изведуваат пригодно однесување за дадениот социјален контекст.“

Од друга страна, Хартап, потенцира две насоки кои имаат различна функција во развојот на детето во однос на социјалната компетенција, бидејќи

според него социјалната компетенција поттекнува од создавањето на блиски односи. Едната е вертикалниот однос, односно близок контакт со некој кој има поголема социјална компетенција или влијание, претежно некој повозрасен, кој имплицира сигурност и безбедност, но и контрола во текот на самиот развој, особено кога детето не може да се грижи за себе. Другото е хоризонталниот однос, односно блиски контакти со врсниците, што истотака овозможува социјална компетенција во интеракција со индивидуи кои се на еднакво рамниште. Можноста за соработување е поголема во хоризонталните односи отколку во вертикалните односи, што ги потврдува тие хипотези кои агресивноста или анти-социјалните однесувања ги препишуваат на раниот детски социјален развој.³⁶

Голем улога во процесот на социјализацијата кај глувите лица игра учењето, но сепак сложени содржини како што се мотиви, ставови, морални вредности кои не можат да се објаснат, а играат важна улога во социјалното доживување на лицата со оштетен слух, тие им се прикажуваат преку процесот на идентификација, т.е. идентификација на мислења, чувства и однесување на луѓето (особено родителите), со што се креира позитивен однос према тие лица.³⁷

4.2 Улогата на социјалните центри

Улогата на социјалните центри во животот на лицата со оштетен слух почнува уште пред нивното зачнување, односно советодавна работа за спречување или јавување на несакани последици при зачнувањето, породувањето или раниот развој на детето. Сознанијата на современата наука покажуваат дека постојат бројни можности за спречување и контролирање на причините и условите на попреченост, како и ублажување и отклонување на можните последици до кои доведува попреченоста во физичка и психичка смисла, а со тоа и вкупниот развој на децата. Социјалните центри имаат и превентивна улога, која опфаќа создавање на услови за раѓање, нега и постигнување на сестран развој на детето, зошто ако се познати генетските и општествените фактори, тогаш се превземаат посебни мерки

³⁶ Heiling K., 1995: The development of Deaf Children, Academic Achievements Levels and social processes, Fuldaer Verlagsanstalt, Hamburg, Germany, стр. 71-73

³⁷ Радоман, В, 1996: Сурдопсихологија, БИГ штампа, Белград, стр.101, 102.

за превенција и целосна заштита на мајката, бремената жена, како и остварување на планирањето и контрола на раѓањето со помош на државата врз принцип на социјалната сигурност, остварувајќи ја социјалната заштита од неповолното влијание на секундарните фактори во попреченоста.³⁸

Иако во Република Македонија уште не постои кохерентен систем на соработка меѓу различните установи, сепак постои една невидлива врска, почнувајќи од здравстввените организации и односот на медицинскиот кадар, особено оној кој е ангажиран во детските диспанзери и развојните советувашишта, кои можат да ги забележат психомоторните оштетување и на некој начин дијагностицираат, па потоа да ги пратат во социјалните центри, како надлежен орган за остварување на третманот и правата на овие деца и младинци. „Соработката на центрите треба да започне од здравствената установа, па потоа училиштата, општините, односно локалната самоуправа, социјално-хуманитарните и други организации, органи и донатори од подрачјето на кое дејствуваат и пошироко,“³⁹

4.3 Закон за социјална заштита и заштита на децата на Република Македонија

Правата на децата, вклучувајќи ги и децата со пречки во развојот, каде што спаѓаат и децата со оштетен слух, се уредени со законот за заштита на децата, каде што во членот 4 се дефинирани правата за заштита во смисла на: детски додаток, посебен додаток, еднократна парична помош, партиципација, родителски додаток за дете.

Во членот 5 се дефинирани облиците на заштита на децата во смисла:

³⁸ Димитријоска С. 1997: Социјална заштита на децата со пречко во развојот од аспект на нормативно-правната регулатива, Дефектолошка теорија и практика, Филозофски факултет, Скопје, стр.125, 126

³⁹ Ајдински Љ., Андреевски В. 2001: 50 години заштита, рехабилитација, воспитание и образование на лицата со пречки во развојот во Република Македонија 1949-1999 Сјоуз на дефектолозите на Р. М., Скопје, стр.495.

1. Згрижување и воспитание на деца од предучилишна возраст
2. Одмор и рекреација на деца
3. Други облици на заштита

Во членот 10 се дефинирани установите за згрижување и воспитание на деца: јавна општинска детска градинка и приватна градинка. Јавната градинка запишува и прима деца врз основа на пријави преку целата година, и родителите се должни при приемот на детето во градинка да приложат потврда од педијатар за здравствената состојба на детето, односно наод и мислење од соодветна стручна институција за дете со пречки во развојот. Членот 48 го дефинира примето на децата со попреченост каде што јавната установа е должна да организира згрижување и воспитание на деца со пречки во развојот каде што спаѓаат и глувите и наглуви деца. Со членот 55 се определува бројот и составот на групите во детските градинки, според која може да се вклучи дете со пречки во развојот во кој случај бројот на децата се намалува за две.⁴⁰

Во Законот за социјална заштита, со членот 26 е утврдена вонинституционалната заштита на лицата со попреченост, што се остварува во или преку центарот за социјална работа и таа опфаќа право на:

- Прва социјална услуга на корисници на социјална заштита;
- Помош на поединец;
- Помош на семејството;
- Домашна нега и помош на поединец и на семејството;
- Дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство;
- Сместување во згрижувачко семејство;
- Сместување во мал групен дом и самостојно живеење со поддршка

⁴⁰ Закон за заштита на децата (*пречистен текст*). Службен весник на РМ бр.170/10 од 29.12.2010 година, и 23/2013 од 14.02.2013, стр.64

5. Професионално оспособување и вработување на лицата со оштетен слух

Правото на работа во сите развиени земји во светот претставува едно од основните права на човекот. Во Република Македонија, со членот 32 се регулира правото на работа и вработување на граѓаните во државата, односно *„Секој има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност. Секому, под еднакви услови, му е достапно секое работно место,,* што значи дека и лицата со пречки во развојот се опфатени со истиот закон.⁴¹

Во редовни услови постојат три основни системи за вработување на лицата со оштетен слух:

- Процентуален систем, во кој државата со закон одредува да биде примен на работа одреден процент на лица со оштетен слух. Добрата страна на овој систем е во обезбедувањето на поголем број на работни места, а лошата страна е дестимулирањето на попречените лица кои не се трудат да бидат добро оспособени бидејќи државата секако им обезбедува вработување.
- Доброволен систем се состои во убедување на работодавачите да примаат на работа лица со попреченост. Овој систем социјално е неповолен бидејќи не обезбедува работни места за лицата со попреченост но од друга страна стимулативно влијае на нив бидејќи тие знаат дека ги очекува јака професионална селекција.
- Комбинираниот систем ги опфаќа двата наведени системи, системот на „принуда“ и системот на „доброволност“. Најдобрата форма се финансиските олеснувања, пр. ослободување на дел од данок за оние кои ќе примаат лице со попреченост.⁴²

⁴¹ Устав на Република Македонија, 1991 : II. ОСНОВНИ СЛОБОДИ И ПРАВА НА ЧОВЕКОТ И ГРАЃАНИНОТ, член 32.

⁴² Петров Р., 2007: Лица со инвалидност, Македонска ризница, Куманово, стр.164

Пилот студија насловена „*Општество за сите*„, спроведена во Република Македонија во 2006, од страна на истражувачи од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј„ во Скопје во соработка со СИНТЕФ, истражување во областа на здравството од Норвешка, и Полио Плус, Македонска организација за лица со попреченост, дала една слика за ситуацијата на вработените лица со пречки во развојот, каде што спаѓаат и лицата со слушно оштетување, во Република Македонија. Во истражувањето биле опфатени неколку заштитни друштва, нивните менаџери, и лицата со пречки во развојот вработени во тие заштитни друштва. Според резултатите од студијата, заштитните компании обезбедувале соодветени работни услови, менаџерите на компаниите извршиле адаптации кои овозможуваат инклузивен пристап, интерперсоналните односи биле на задоволувачко ниво, било утврдено редовност во исплата на средствата како надокнада за вложениот труд, но како најчеста причина за потешкотии при отварањето на заштитните компании била злоупотребата од страна на релевантните институции при добивање на бенифициите.⁴³

Со Законот за работни односи, и посебните услови утврдени со закон, колективен договор и акт на работодавецот, работен однос може да заснова секое лице кои ги исполнува условите за работен однос. Со донесување на овој закон за работни односи лицата со инвалидност можат да се чувствуваат како рамноправни членови на општествената заедница, додека со членот 6 се заштитени од дискриминација на база на инвалидитет.⁴⁴

6. Пристап до информации и медиуми

Ако јазикот претставува средство за комуникација и добивање информации, тогаш лицата со оштетен слух, посебно глувите лица почнувајќи од

⁴³ Јачова, З., Лисбет, Г., Катрине, В., Геир, Т., Каровска А.2007: „*Општество за сите*„ Пилот студија за вработување и работните услови за лицата со инвалидност во Македонија, Дефектолошка теорија и практика, Филозофски Факултет, Институт на дефектологија, Академски Печат, Скопје, стр.45-56

⁴⁴ Закон за работни односи, Службен весник на РМ број 80/2003, 54/2013 стр.16

тој факт се дискриминирани со оглед на тоа дека нивниот јазик го разбираат многу мал процент на целокупното општество.

Како тие лица стигнуваат до одредена информација, која не вклучува само пишан јазик, зошто не им претставува проблем на глумите лица, туку говорниот јазик, што на глумите не им е непознат но тие одговараат со друг јазик, богат со мимики и гестикулации. Одговорот е дека се соочуваат со потешкотии кои со текот на времето државата се обидува да ги намали, особено со донесување на **Законот за знаковен јазик**, каде што според член 2 знаковниот јазик се признава како потполно природен начин на комуникација еднаков со говорната комуникација, додека со членот 4 глумото и наглумото лице има право на употреба на знаковниот јазик како странка или учесник во постапките пред државните органи, органите на локалната самоуправа, правосудните органи, јавните претпријатија, установи, агенции, фондови и други организации. Истотака глумото и наглумото лице има право на употреба на знаковниот јазик и за други животни потреби по негов избор, доколку глумоста претставува пречка за задоволување на неговите потреби, но најмногу 30 часа годишно. Ова право го стекнуваат со стекнување на правото за толкувач, за што дава решение центарот за социјална работа.⁴⁵

За да стигнеме до одредена информација која ни е многу важна, или можеби е само информативно, во модерното време се користи телевизор или интернет. Првото претставува аудиовизуелно средство за пренесување информации и новини, кој за лицата со оштетен слух претставува пречка аудитивниот дел, па затоа во дел од програмите се користи толкувач, но тој е во многу мал дел од емисии или вести. Во САД, сојузот на глумите и наглумите се борат сите сателитски програми кои не се пренесуваат директно да бидат снимени со толкувач, преку посебен декодер. Тоа го докажува растечкиот тренд на еднаков пристап до телевизија за глуви и наглуви.⁴⁶

⁴⁵ Закон за употреба на гестовниот јазик, Службен весник, бр105, петок, 21 август 2009 година, стр13.

⁴⁶ National association of the Deaf: Video Remote Interpreting, available at: <http://www.nad.org/issues/technology/vri>, [Accessed at 20 may 2013].

Во Велика Британија постојат неколку служби кои нудат различни услуги на лицата со оштетен слух во момент кога тие ќе чувствуваат дека имаат потреба од помош без разлика дали се во групна дискусија, конференција или лице-во –лице. Тие може да изберат од следниве услуги:

- **BSL/Англиски толкувач**-кој толкува од еден на друг јазик, односно во Велика Британија би било од англиски јазик на британски знаковен јазик и обратно.
- **Зборување со уста без глас**- кој го повторува тоа што презентерот го зборува само без глас, полека и со потенцирани движења на устата за да може глумото лице да чита од уста.
- **Говорен-текст-репортер- стенограф**- кој куца секој збор кажан од презентерот на тастатура која се прикажува во компјутерски екран.
- **Електронски нотер**- кој го пишува само на кратко резимето на тоа што е кажано, и тоа се појавува исто на компјутерски екран.
- **Записничар**- кој го заменува горенаведениот, со една разлика што може и рачно да земе белешки но и компјутерски и истите им ги прикажува на глумите лица.⁴⁷

Истоака во САД изненадува фактот дека во моментот кога толкувач не може да се најде во брзо време, технологијата им овозможува преку Video Remote Interpreting (VRI), која всушност претставува видеоконференциска технологија, која овозможува преку call-центар и брз интернет да обезбеди толкувач, кој преку видео би толкувал. Тоа го користат неколку служби во САД, како што се клиниките, здравствените ментални заводи, здравствените ординации, полициски станици, училишта, работни места итн.⁴⁸

Како дел од помош кој им се нуди на глумите и наглуви лица за да имаат полесен пристап кон информации се и асистивните помагала, односно слушните

⁴⁷ RNID: Benefits and services for deaf and hard of hearing people, page 3, Available at: <http://www.housingcare.org/downloads/kbase/2704.pdf>, [Accessed at 23 April 2013]

⁴⁸ National association of the Deaf, available at: <http://www.nad.org/issues/technology/vri>, [Accessed at 20 may 2013].

апарати, кои го зголемуваат интензитетот на звучниот сигнал кај тие што имаат резидуален слух доволен за да може да го процесуира тој звучен сигнал.

7. Релевантни истражувања

Истражувањето под наслов „Културни и лингвистични бариери во пристапот до менталните здравствени служби-поглед од страна на глувите лица“, спроведено од страна на **Annie G.Steinberg, M.D.; Vicki Joy Sullivan, M.A.; Ruth C.Loew, Ph.D.** е направено со цел да се увидат ставовите на глувите лица и колку се тие запознаени со услугите што им ги нуди државата и трошоците кои државата им ги покрива. Во истражувањето учествувале 54 возрасни глуви лица од источна Пенсилванија, Њу Џерси, и Дејлвер, и биле известени, односно прашани дали прифаќаат да учествуваат во истражувањето преку нивните клубови. На нив им било дадено полуструктурирано интервју, и тие што имале потешкотии со пишан англиски јазик, освен што останале анонимни, кај нив било користено знаковниот јазик преку снимање со камера за да се добијат посакуваните одговори. Интервјуто било извршено во различни локации, училишта, куќи, општествени цркви се со цел да се избегне тој институционален ефект што го има интервјуто. Интервјуто потоа било преведено на пишан англиски јазик, и според добиените резултати, учесниците во истражувањето сметаат дека здравствените институции се премногу авторитативни, рестриктивни и со предрасуди, дури за одредени учесници здравствените установи во нивниот град ги сметаат за хаотични поради фактот на јазичната бариера која се создава уште од самиот влез во здравствената установа.⁴⁹

Друго истражување која дава многу убава слика за ставовите на лицата со оштетен слух при изборот на кариера е студијата под наслов „Ставови на возрасни глуви лица во однос на изборот за животна професија како за глувите студенти така и за студентите што слушаат“, спроведено од **Ila Paransis, Viscent J.**

⁴⁹ Steinberg A., Sullivan V.J., Loew R.: Cultural and Lingustic Barriers to Mental health Service Access: The Deaf Consumer's Perspective, The American Journal of Psychiatry, Available at: <http://ajp.psychiatryonline.org/article.aspx?articleID=172921> [Accessed at 14 February 2013].

Samar, Kalyani Mandke во 1996 година во Пуне, Индија. Најважната цел на истражувањето било да ги споредат ставовите на глувите студенти од градот Пуне, Индија, со ставовите на глувите студенти во САД, Англија, Италија и Јужна Африка, за изборот на животна професија, и според резултатите тие не се разликуваат многу, што укажува на тоа дека факторот слух селективно влијаел врз изборот на професијата. Но кога истото прашање им било претставено на лицата без оштетување, односно родители и наставници на глувите студенти, помеѓу Пуне и другите западни земји, тогаш нивните ставови драстично се разликувале, што укажува на влијанието на варијаблата степенот на слушното оштетување кое според слушните лица во Пуне претставува голема пречка за избор на многу професии од страна на глувите студенти. Истражувањето е направено во Пуне, развиен град во Индија, која поседува неколку клубови за лицата со оштетен слух, каде што лицата со оштетување на слухот се сретнуваат неколку пати неделно, се социјализираат и наоѓаат начини за нивно вработување. Во истражувањето учествувале 62 членови на две клубови за глуви лица, од кои 34 машки и 19 женски лица. Им било дадено два вида на прашалници, првиот за да се добијат информации за бекраундот (нивни генерали, степен на образование, јазични способности), и вториот прашалник за избор на животна професија. И двете напишани на јазикот Marath, официјален јазик во Махарашта.⁵⁰

Трето истражување под наслов „*Како глувите лица го перцепираат здравјето и здравствениот систем*“, спроведено од **Sanny Ann Reynolds**, во Бристолкиот Универзитет во 2007 година, која ги истражувала ставовите на глувите лица за здравјето и здравствениот систем од социјален, здравствен и лингвистичен аспект, не само во градот Бристол и околината, туку и во Лондон и околината, односно во тие делови од градот кои биле прогласени во 1991 година како депривирани области, што значи со најсиромашен здравствен систем, за што било дадени парични инвестиции за подобрување на системот. За истражувањето има искористено полуструктурирани интервјуа, групни дискусии, кратка студија на еден случај како и видео снимање, зошто истражувањето опфатило широка област

⁵⁰ **Parasnis, T., Samar, V., 1996:** Deaf Adults Attitudes toward career choices for deaf and hearing people in India: <https://ritdml.rit.edu/bitstream/handle/1850/6107/1/ParasnisArticle1996.pdf?sequence=1> [Assessed at 12 March 2014]

од здравствениот систем перцепирано од страна на глумите лица, односно биле вклучени и глуми студенти, глуми ученици. Според заклучоците, врз ставовите на учениците за здравствениот систем повеќе влијаат нивните врсници кои се без оштетување отколку глумите врсници, додека за другата група, здравствениот систем не им претставува бариера ако во здравствена установа се појавуваат групно, односно со претставник на глумата заедница отколку сам, да се соочи директно со здравствените работници, зошто тоа го доживуваат како стрес и им влијае негативно во нивната благосостојба.⁵¹

Друго релевантно истражување е под наслов „*Искуства и погледи кон вработеноста на глуми и наглуви лица*“ спроведено во Велика Британија, во 2006 година, од страна на **Кралскиот Национален Институт за Глуми (Royal National Institute for Deaf)**. Во истражувањето учествувале 870 глуми и наглуви лица избрани по случаен избор. Истражувањето имало квантитативен карактер, каде што предмет на истражување било можностите на глумите и наглуви лица за вработување, подготвеноста на компаниите да ги вработат лицата со оштетен слух, како и предизвиците на владата во врска со вработување на лицата со оштетен слух. Според добиените резултати, RNID, доби одговори на следните прашање:

- 63 % од испитаниците, во моментот на истражувањето биле вработени
- Секое 5 лице, учесник во истражувањето било невработено и барал работа, во споредба со секое 20 лице без оштетување кој бил евидентиран како невработено во пазарот на трудот во Обединетите Кралства.
- 59 % од испитаниците сметаат дека стереотипните ставови на потенцијалните работодавци преставуваат бариера за нивното вработување.
- 49 % од пријавените во агенцијата за вработување кои бараат активно работа сметаат дека во Агенцијата не се свесни за нивните потреби.

⁵¹ Reynolds S. A., 2007: Deaf People's Understanding of Health and Health Care Systems, Master Disertation, University of Bristol, Available at: <http://www.bsuptake.org.uk/info/wp-content/uploads/2010/02/Deaf-Peoples-Understanding-of-Health-and-Healthcare-Systems-by-Sally-Reynolds.pdf>, [Accessed at 1 August 2013]

- 34 % од глумите кои користеле советник назначен за советување на глумите лица при вработување, сметаат дека и тие не се доволно информирани за потребите на глумите лица.
- 48 % од глумите лица кои биле вработени во моментот на истражување сметаат дека нивните работодавци немале доволно сознание за Владината Шема за Пристап до Работа, според која не само што им се обезбедува бенифиции на глумите во нивното работно место, туку со самото вработување на глумите лица се подобрува економијата на Обединетите Кралства.
- 55 % од лицата кои работеле се изјасниле дека биле социјално изолирани на работното место.
- 26 % од лицата кои работеле се изјасниле дека фактот што се глуви ги довело да бидат малтретирани на работа.⁵²

Што се однесува на здравствениот аспект, истражувањето под наслов „Искуствата на лицата со оштетен слух при пристап до здравствените установи“ спроведено од страна на **Laura Ringham**, во Велика Британија, дава јасна слика за пристапноста на здравствените установи во истата држава. Конечните резултати биле прикажани во 212 година во Панелот за истражување на Слушното Оштетување. Во истражувањето учествувале 607 учесници со различен степен на оштетување на слухот, од сите 900 учесници кои биле поканети да учествуваат. Од нив 69 % биле корисници на слушен апарат, 4 % биле корисници на Бритаски знаковен јазик, и 64 % биле на работна возраст. Предмет на истражување било да се детектираат потешкотиите со кои се соочуваат лицата со оштетен слух при пристап до здравствените центри, кои биле поделени на три области: искуствата при контактирање и посетување во матичниот ординација, адаптации во матичната ординација и советување од здравствениот персонал, како и пристап до фармацевските продавници. Според резултатите, во првата област се опишани кои

⁵² RNID, 2006: Opportunity blocked, http://www.ssiacymru.org.uk/resource/a_s_Opportunity_20Blocked.pdf [Assessed 12 March]

методи за контатирање ги користат и кои би преферирале да ги користат за контатирање со матичната ординација:

- 72 % се изјаснија дека преку телефон контактираат со нивната матична ординација, но само 44 % од нив го преферираат овој начин на контактирање.
- 46 % потврдија дека лично одат во матична ординација за да закажуваат преглед, но само 10 % го преферираат овој начин на закажување.
- 9 % ја контактираат матичната ординација преку емаил за да закажуваат преглед, но 31 % би сакале да го користат овој начин на контактирање.

Што се однесува за втората област, резултатите биле поделени во две област: снабденост на матичната ординација со визуелен екран во чекална и комуникација со здравствениот персонал. Во првиот концепт учесниците одговориле:

- 44 % потврдија дека нивните матични ординации имаат визуелен екран за информирање во чекална.
- 14 % се изјаснија дека барем еднаш го пропуштиле редот за на преглед бидејќи во нивните матични ординации нема визуелен екран за информирање.

Вториот концепт ги опфати следните одговори:

- на 28 % не им било јасна дадената дијагноза;
- На 26 % не им биле јасни лекарските совети за одредената дијагноза;
- На 19 % не им биле јасни препишаните лекарства;
- 59 % сметаат дека медицинската сестра не секогаш им се обраќа лице во лице;
- 44 % сметаат дека медицинската сестра не е секогаш загрижена дали пациентот ги разбрал советите.⁵³

⁵³ Ringham, L., 2012: Access all areas? file:///C:/Users/user/Downloads/Access_to_healthcare_survey_report_web.pdf [Assessed 14 February, 2014]

Истотака имаме истражување спроведено од страна на **Charles Reilly & Sen Qi**, Gallaudet Research Institute, 2011 година, под наслов „*Слика за состојбата на глувите и наглуви лица, високото образование и невработеноста*“, адресирано на три прашање: вкупната бројка на глувите и наглуви лица во САД, кој е процентот на невработеноста на глувите и наглувите лица во САД, и колку влијае високото образование во процентот на вработеноста на глуви и наглуви лица. Резултатите од првото прашање се: 2 до 4 лица на секои 1000 лица се функционално глуви, додека за второто прашање резултатите се групирани според степенот на оштетување:

- 62 % до 65 % наглуви лица се во работен однос, во однос на 78 % на општата популација во САД;
- 48 до 59 % на лица со длабоко оштетување на слухот се смета дека се во работен однос;
- Генерално невработеноста на лицата со оштетен слух надминува 60 %.

Што се донесува на третото прашање, резултатите биле следниве:

- Глувите лица кои се здобиваат со високо образование ќе заработуваат 68 % повеќе од тие кои ќе ги напуштат студиите.
- Студентите кои ќе завршат само некоја обука, или курс после средно образование тие ќе заработуваат само 29 % повеќе од тие кои нема да посетуваат воопшто.
- Средното образование на глувите лица го намалува бројот на корисници на социјална помош, односно Social Security Income.⁵⁴

Аспект на самоперцепирање истотака е поткрепено со истражување од страна на **Edina Jambor** и **Marta Elliot**, под наслов „*Самоперцепирање и стратегии за пресликување помеѓу глувите студенти*“, спроведено во Државниот Универзитет во Калифорнија, каде што учествувале 207 глуви студенти. Истражувањето било од квантитативен карактер, и цел на истражување било да се детектираат факторите кои влијаат во позитивното самоперцепирање на

⁵⁴ Reilly Ch., Qi, S., 2011: Snapshot of deaf and hard of hearing people, postsecondary attendance and unemployment, <http://research.gallaudet.edu/Demographics/deaf-employment-2011.pdf>, [Assessed 13 January]

студентите. Според резултатите се детектираа неколку фактори, односно начинот на комуникација, степенот на оштетување, користење на слушен апарат, како и стратегиите на копирање (пресликување) со студентите кои слушаат. 54 % од испитаниците користеле орална комуникација, додека 19 % користеле знаковен јазик како примарен начин на комуницирање, и 23 % билигвален начин на комуницирање. Тие што користеле билигвален начин на комуницирање покажувале повисок степен на самоперцепирање за разлика од другите, додека лицата кои се сметаат како дел со Глвата заедница истотака покажувале повисок степен на самоперцепирање во однос на студентите кои биле неодлучни на која заедница припаѓаат.⁵⁵

⁵⁵ Jambor, E., Elliot, M. 2005: Self esteem and Coping Strategy among Deaf Students, Journal of Deaf studies and Deaf Education, vol 10, no.1 Oxford University, Available at: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/10/1/63.full.pdf>, [Accessed at 30 January 2013].

II. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН КВАЛИТАТИВНИ ИСТРАЖУВАЊА

1. Природа на квалитативните истражувања

Квалитативните истражување претставуваат научни истражувања кои имаат за цел да детектираат одредено човеково однесување, ставови или перцепции кон одредена тематика, кои претежно припаѓаат на социјалните научни области. Иако меѓу себе се разликуваат квалитативните истражувања, сепак имаат неколку карактеристики со кои се разликуваат од квантитативните истражувања, како што се:

- *Истражувањето се одвива во природна средина*- квалитативните истражувања, особено етнографските истражувања често имаат за цел да откријат одредени односи или културни белези на некоја заедница, поради што истражувачот мора да работи теренски, во природни услови за да може одблиску да ги добие потребните податоци.
- *Истражуваните појави се гледаат низ очите на испитаниците*- бидејќи квалитативните истражувања најчесто се наменети за социјални појави, социјалните појави најреално се доживуваат од страна на луѓето, кои од нивна гледна точка даваат реална слика за тоа што се случува околу нив.
- *Дескриптивност*- квалитативните истражувања се карактеризираат со длабинско отсликување на некој феноменолошка појава, односно точно се опишува секој податок добиен од страна на испитаниците, а не само да се добијат причинско— последични резултати како што се случува во квантитативните истражувања.
- *Флексибилност*- квалитативните истражувања исто како и квантитативните истражување се карактеризираат со одредени етапи на нивно развивање, но тоа што ги разликува првите од вторите е флексибилноста, односно неригидната постапка во самата постапка, што значи дека самиот проект на

истражување не фиксен, има прсотор за промени на одредени сегменти зависно од текот на истражување и одговорите на самите испитаници.⁵⁶

2. Видови на квалитативно истражување

Постојат четири видови на квалитативно истражување:

- **Феноменолошки**- односно дескриптивно истражување за тоа како еден индивидуа доживува одреден феномен. Основното прашање на ова истражување е: *Која е смислата, структура и суштината на преживеаното искуство на овој феномен од страна на поединец или од страна на многу поединци?*
- **Етнографски**- проучување на културата на одредена заедница. Основно прашање на овој вид на истражување е: *Кои се културните карактеристики на ова група луѓе или заедница?* На овој вид на истражување разликуваме две подгрупи, односно **етнолошки истражувања** (компаративно истражување на две или повеќе културни заедници), и **етнохисторични истражувања** (истражување на историскиот развој на одредена култура).
- **Студија на случај**- детална или длабинска анализа или студија на еден или повеќе случаи. Основното прашање на ова истражување е: *Кои се карактеристиките на овој единствен случај или компаративни случаи?*
- **Теоретки, односно ориентирани кон литература**- овозможува истражување на различна литература за одреден феномен. Основното прашање е: *Каква теорија или објаснување произлегува од анализа на податоци собрани за овој феномен?*⁵⁷

⁵⁶ Ангеловска-Галевска Н., 1998: Квалитативно истражување во воспитанието и образованието, Битола, стр. 21-23

⁵⁷ Library research support team: Qualitative Research, <http://www.staff.blog.utm.my/pszresearchsupport/2011/09/19/4-major-types-of-qualitative-research/>, [Accessed 1 of April, 2014]

3. Најчести квалитативни методи

Најчести методи користени во квалитативните истражувања се: **партиципативното набљудување**, најчесто корисетено во студија на случај, но и во феноменолошките истражувања; **продлабочени интервјуа**, оптимални за собирање на податоци во однос на ставови, перцепции, мислења, најчесто користени во феноменолошките истражувања; и **фокус групи**, пригодни за етнографски истражувања, каде што можат да се добијат податоци за културни норми за одредена културна заедница.

4. Основни етички принципи на истражувачот

- *Почит кон личноста*- да се почитува автономноста на испитаниците, нема да се злоупотребуваат, односно нема да бидат само објект на истражување, туку ќе се почитува нивната самостојност.

- *Бенефицираност*- значи дека истражувачот треба да ги минимизира сите можни ризици и последици од истражувањето, било да се психолошки или социјални.

- *Рамноправност*- рамноправна поделеност на ризиците и бенифициите добиени како резултат на истражувањето, односно тие што најмногу би требало да придобиваат од истражувањето се тие кои учествувале во истражувањето.

- *Почит кон заедницата*- се однесува кон заедницата каде што истражувачот го врши истражувањето, се со цел да се има взаемна соработка за поефективни и порелевантни резултати.⁵⁸

⁵⁸ Family Health International: Qualitative Research Methods Overview, <http://www.ccs.neu.edu/course/is4800sp12/resources/qualmethods.pdf>, [Assessed, 2 of April, 2014]

III. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Дефинирање на проблемот на истражување

Пред да поченеме да ги прикажеме крајните резултати од нашето истражување, мораме да истакнеме дека кога размислувавме за проблем на нашето истражување, ние се одлучивме за да истражуваме проблем кое би имал апликативна дејност во живото на лицата со оштетен слух, поради тоа ние се одлучивме за квалитативно истражување, односно проблем од **контекстуален** карактер со единствена цел да дојдеме до информации кои ги претставуваат тешкотиите со кои се соочуваат лицата со оштетен слух во Општина Гостивар и Тетово. Прелиминарното истражување ни овозможи да утврдиме дека потешкотии можат да се детектираат во неколку области на **социјалното функционирање** на лицата со оштетен слух во овие две општини, во таа смисла ние го утврдивме проблемот на истражување, односно предмет на нашето истражување беше :

- Да се направи анализа на ситуацијата лицата со оштетен слух од здравствен, образовен, социјален аспект, вработување и можноста за пристап до информации во општина Гостивар и Тетово.

2. Цел и карактер на истражувањето

Откако го одредивме предметот на нашето истражување, пристапивме кон дизајнирање на истражувањето, односно утврдување на целите и истражувачките прашања.

Цел на нашето истражување беше да се утврди статусот на лицата со оштетен слух во однос на функционирање на социјалните институции во кои се вклучени лицата со оштетен слух, т.е. здравствено осигурување и заштита, социјална заштита, образование, заштитните друштва за вработување и медиумите.

3. Дефинирање на истражувачките прашања

За да ја реализираме целта, ни беше потребно да поставиме истражувачки прашања, со цел да се определи рамката за анализа и интерпретација на податоцит :

- 1) Дали установите за примарна и секундарна здравство извршиле адаптации во однос на комуникација согласно потребите на лицата со оштетен слух?
- 2) Дали здравственото осигурување им ги покрива трошоците за слушните помагала, батерии, итн?
- 3) Кој е степенот и начинот на образование со кој се здобиле лицата со оштетен слух?
- 4) Дали инклузивното образование има позитивно влијание врз селф концептот во споредба од специјалното образование?
- 5) Дали лицата со оштетен слух ги користат нивните права за користење на социјална заштита и помош од страна на Меѓуопштинскиот центар за социјална работа во Гостивар и Тетово?
- 6) Каков е селф концептот на лицата со оштетен слух?
- 7) Дали лицата со оштетен слух се прифатени како лингвистична култура?
- 8) Каква е социјалната интеркација на лицата со оштетен слух со популацијата која слуша?
- 9) Дали лицата со оштетен слух го имаат потребното стручно образование и обученост за да се вработат?
- 10) Дали градот Гостивар и Тетово имаат доволно фирми и заштитни работилници кои во соработка со локалната власт нудат можности за вработување?
- 11) Колку работната околина или употребата на толкувач влијае врз социјалната интеракција?
- 12) Дали јазичната бариера претставува фактор за пристап до информации, односно користење на средствата за информирање и дали имаат потреба од толкувач?
- 13) Колку Законот за употреба на знаковен јазик им помогнал на лицата со оштетен слух во вршење на секојдневните активности?

4. Истражувачки техники и инструменти

Како техника на истражување беше користено интервју, односно како инструмент користевме протокол на полуструктурирано интервју, која се спроведе со помош на претходно подготвени прашања од теми релевантни за истражувањето, кои служеа како насока за одвивање на разговорот, со тоа што му дававме простор за целосно искажување на учесникот. Полуструктурираното интервју понекогаш се нарекува и интервју со водичи, токму поради фактот дека истражувачот подготвува однапред протокол кои му служи како насока за одвивање на конверзацијата. Полуструктурираниот протокол е составен од отворени прашања. Тоа значи дека тие се формулирани на начин за да го поттикнат испитаникот да зборува на темата специфицирана во овој протокол.⁵⁹

Предности на користење полуструктурирано интервју:

- **Позитивен однос**- помеѓу истражувачот и испитаникот- многу лесен, ефективен, и практичен начин за добивање податоци за одредени појави кои не можат да се добијат со набљудување (емоции и чувства)

- **Висока вредност**- во конверзација може да се добијат податоци кои не би ги добиле во структуриран интервју бидејќи испитаникот има можност да зборува за тоа што него најмногу го мачи.

- **Разјаснување/ дискутирање за комплексни прашања/ проблеми**- истражувачот има можност да добие важни информации кои можеби тој ги изоставил или не му биле од приоритетно значење.

- **Предрасуди**- во смисла дека истражувачот не пресудува што е важно и што е релевантно во текот на разговорот, туку му остава простор на испитаникот да се искаже со цел да не добие некоја важна информација кој тој го изоставил.

⁵⁹ Ангеловска-Галевска Н., 1998: Квалитативно истражување во воспитанието и образованието, Битола, стр. 21-23

- Лесен за снимање- преку аудио или видео записи.⁶⁰

5. Примерок на истражување

Од прелиминарното истражување, каде што претходно бевме на терен и баравме согласност од испитаниците да учествуваат во истражувањето, од 40 испитаници со кои разговаравме само еден се предомисли во моментот на истражување, со што требаше дополнително да бараме друг испитаник кој се сложи да учествува во истражувањето. Се одлучивме за **опортунистички примерок**, односно пригоден примерок, што значи дека ги избравме тие испитаници кои ни беа достапни, а за кои претходни имвавме информации од Здружението на глуви и наглуви во Тетово. Учествуваа точно 40 испитаници, со различен степен на оштетување на слухот, 20 од Општина Гостивар, 20 од Општина Тетово, на возраст од 18- 65 години, сите во добра ментална состојба кои беа способни да учествуваат во истражувањето.

6. Организација, услови и тек на истражувањето

Истражувањето се реализираше во општините Тетово и Гостивар, односно интервјуте со испитаниците од Тетово се одвиваше во просториите на Здружението на глуви и наглуви, додека во Гостивар интервјуте се реализираше во просториите на работното место на секој испитаник кој беше во работен однос, додека останатите обезбедивме простор во приватна фирма.

Истражувањето се одвиваше во период од месец Февруари- Март, 2014 година и секој интервју беше документирано со видео запис . Етапата на собирање на податоци за испитаниците и самиот тек на прелиминарното истражување се одвиваше во период од јуни 2013, до јануари 2014 година.

⁶⁰ Sociological research Skills: <http://www.sociology.org.uk/methfi.pdf>, [Assessed, 15 of April]

Испитаници од Тетово користеа знаковен јазик, кој во себе содржеше елементи на дијалект од тетовски македонски јазик, истотака не користеа сврзници, вокабуларот им беше многу оскуден, така да комуникацијата се сводеше на минимално користење на поими.

За разлика од испитаниците од Тетово, испитаниците од Гостивар, имаа за нијанса побогат вокабулар, но истотака не користеа сврзници, разговорот повеќе се сведувааше на конкретни поими.

Истотака би сакала да потенцирам дека во истражувањето учествуваа и испитаници кои користеа рудиментирана форма на знаковен јазик (без образование).

7. Обработка на податоците

Податоците добиени од ова квалитативно истражување беа анализирани преку еден вид на анализа позната како инертим или привремена анализа, која се изведе во пет фази:

Прва фаза- запознавање со податоците.

- Прва фаза: запознавање со податоците, во ова фаза добивме генерален впечаток за податоците и ги дополниме фрагментираните и непотполните впечатоци. По транскрибирањето на податоците од видео- записите, ги анализиравме добиените резултати;
- Втора фаза- определување на тематската рамка за работа, во оваа фаза ја формиравме тематката рамка- со помош на апсракција и конкретизација, дојдовме до клучни теми кои ги групиравме податоците;
- Трета фаза- индексирање, применивме дескриптивно индексирање за да може да се применуваат податоци и од други заинтересирани субјекти.
- Четврта фаза- групирање и табелирање, при табелирање на податоците внимававме тие да ја задржат нивната оригиналност.

- Петта фаза- категоризирање. Во ова фаза се навративме на истражувачките прашања, и креиравме модели на асоцијација за да ги дефинираме концептите.

8. Определување на тематска рамка

- I. Остварување на правата во рамките на здравствена заштита и осигурување, и условите на здравствените установи во однос на обезбедување на непречена комуникација.
- II. Степен, вид и можности за образование на лицата со оштетен слух во општина Гостивар и Тетово.
- III. Остварување на правата во рамките на социјална заштита и помош.
- IV. Преглед на социјалниот статус во однос на социјалната интеркација со популацијата која слуша.
- V. Степен на стручно-занаетчиска квалификација и преквалификација на лицата со оштетен слух.
- VI. Можностите за вработување на лицата со оштетен слух во општина Гостивар и Тетово.
- VII. Можности за пристап до информации и остварување на правото за користење на Знаковниот јазик според Законот за употреба на знаковен јазик.

IV. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Категоризација и интерпретација на резултатите

Полуструктурирано интервју со глуви и наглуви лица од Општина Тетово и Гостивар

1. Бариири во пристапот до примарните, секундарните и терциарните здравствени установи

Концепт	Цитати од испитаници
Постојат комуникациски бариери во пристапот до примарните здравствени установи	-имам многу проблеми да се разбираам со докторот, едвај се разбираме, се допишуваме со ливчиња, но бидејќи има гужва многу брзо се нервира, и нема трпение да ме испрашува до крај, и понекогаш само да ме откачи побрзо ќе ми препише нешто. -многу тешко се разбираме, јас сум од Струга, мажена во Тетово, тука имаат друг дијалект, многу ми е тешко да го читам од уста докторот кога ќе ми збори на тетовски дијалект. -многу тешко се разбираам со докторот, јас имам учено на македонски јазик во Битола, а докторот мисли дека бидејќи сум албанец подобро ќе го разбираам, јас воопшто не можам да го читам од уста кога збори на албански зошто не знам албански. -јас никогаш не одам сама, бидејќи не знам ни знаковен јазик, порано одев со мајка ми, сега одам со маж ми, иако е глув и тој ама се знае со докторот и полесно се разбира.

Не постојат комуникациски бариери во пристапот до примарните здравствени установи	-кај мојот матичен лекар немам проблеми зошто тој ми е роднина, и ме разбира без проблеми. -со докторот што ми е во село немам проблеми да се разберам, он веќе ме знае и без поголеми тешкотии се разбираме. - не, немам проблеми да се разберам со мојто матичен, јас зборувам, а него го читам од уста зошто веќе го знам, а он мене ме разбира.
Постојат комуникациски бариери во пристапот до секундарните и терциарните здравствени установи	-јас сум наглув, и можам да зборувам, докторите во болница ќе ме разберат, но кога тие ќе почнат да зборуваат, јас не можам да ги разберам бидејќи многу брзо зборуваат, а немаат трпение полека да ми зборуваат бидејќи надвор имаат гужва. -не одам никогаш сам, секогаш одам со татко ми, и он ќе збори наместо мене, никогаш не ни дозволува да збориме ние, бидејќи и брат ми е глув, но јас не знам ни знаковен така да подобро што доаѓа тој секогаш со нас. -во болница многу ми е тешко да се разберам со лекарите, и понекогаш сакам да ги земам моите деца да ми помогнат, но не сакам да ги загрижам.
Здравствените установи немаат извршено адаптации во однос на пристапот до неопходните информации согласно потребите на лицата со оштетен слух	-не, нема кај мојот лекар никаква помош, барем еден телевизор да има и додека чекаме да ни го пишува нашето име кога ќе ни дојде ред, ќе знаеме. -не, апсолутно нема ништо, немаме на живо некој толкувач а не на екран, тоа

	само на запад го има.
	-досега не сум видела да има некаде помош во вид на технологија, но и да има, јас не знам ни да читам ни знаковен јазик не знам.

Во однос на првото прашање, испитаниците дадоа повеќе одговори кои ги групиравме во четири концепти, односно преовладуваа размислувањата дека имаат големи потешкотии во комуникација при добивање на здравствените услуги во примарните здравствени установи (22), додека 18 учесници сметат дека во примарните установи не се соочуваат со никакви комуникациски бариери, но едногласни беа одговорите за концептот постојат комуникациските бариери во секундарните и терциарните здравствени установи (40). Истотака се издвои само едно размислување во однос на концептот дека здравствените установи не извршиле адаптации во однос на пристапот до неопходните информации според потребите на лицата со штетен слух (40).

2. Остварување на правата во рамките на здравственото осигурување и заштита

Концепт	Цитати од испитаниците
Ги оствариле правата за здравствено осигурување и заштита	-имам плави картони, на лекар плаќам само партиципација. -јас сум пензионер, плаќам многу малку кога одам на лекар, 50, 60, 100 ден. -јас работам, и затоа имам плави картони, никогаш не плаќам на лекар, мислам дека сум ослободен од плаќање.
Не ги оствариле правата за здравствено осигурување и заштита	-јас немам здравствено осигурување, работам приватно сам како можам и умеам. -маж ми работи во заштитна работилница, но не му плаќаат здравствено осигурување, а мене во труд ми рекоа дека бидејќи маж ми се води како вработен јас немам право на здравствено осигурување од страна на фондот, така да се плаќаме приватно. - се случува на работа да не ни ги плаќаат придонесите, тогаш плаќаме се приватно.
Корисници на слушен амплификатор	-да, користам слушен апарат, имам две за двете уши, фондот за здравство ми ги плати. - јас носам апарат, од фондот го имам земено, но штелувањето го плаќам по 2000 ден на приватно. -носам слушен апарат, од фондот ми го дадоа, така да никогаш не плаќам

	ништо.
Не се корисници на слушен апарат	-апарат сум носела како мала, ама ми пречеше многу, татко ми сам го купи. - порано носев апарат, ама ми се расипа, сега не можам приватно да го купам. -слушен апарат никогаш не сум носел, имам 100 % изгубен слух, така да ми рекле дека немам потреба да носам

Анализирајќи ги одговорите во однос на прашањето дали ги имаат остварено правата во рамките на здравственото осигурување и заштита, **34** испитаници имаат здравствено осигурување што им овозможил да им бидат покриени трошоците во однос на слушните помагала, додека **6** испитаници немаат воопшто здравствено осигурување. Во однос на слушниот амплификатор, само **4** испитаници се корисници на слушниот амплификатор, додека **36** не го користат воопшто.

3. Ставови и размислувања во однос на кохлеарниот имплант.

Концепт	Цитати од испитаници
Позитивен став кон кохлеарниот имплант	-да, зошто да не, јас знам едно дете во Гостивар што го оперирале, супер е, слуша, зборува, зошто да не, ама додека се деца, може. -можеби, зошто да не, особено на тоа уво со кое слушаш малку повеќе, поубаво би било, би слушале, би зборувале. -да, мислам дека е добро тоа, имам еден пијател од Швајцарија, он го оперираше својот син и добро слуша сега.
Негативен став кон кохлеарниот имплант	-нема шанси, тоа е многу лошо, може да се парализираш, сите мислат дека е многу добро, може тоа да се направи кај возрасни, пример после 30 годин што оглувиле, додека кај децата да експериментираат тоа не е убаво, јас контактираам преку фб со родители кои имаат деца со кохлеарен имплант, велат дека многу им е тешко. -не никако, тоа е многу опасно, зошто да им се прави операција, после треба многу да се внимава, да не ги наводни, батериите се многу скапи итн. -мислам дека тоа може само за наглуви, за тие што се 100 % глуви не може, и плус тоа ќе треба да се менува како што ќе пораснеш, значи пак операција треба, мислам дека е многу опасно. -не никако, подобро со знаковен да си комуницираме отколку да правиме операција, зошто, ние си имаме свој

	јазик, зошто да бидеме како другите, тоа е многу опасно.
--	--

Во однос на кохлеарниот имплант, за овој концепт преовладуваа негативните ставови за кохлеарна имплантација на децата со оштетен слух (33), додека 7 испитаници сметаат дека тоа убава можност децата со оштетен слух повторно да слушаат.

4. Степен и начин на образование на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Образование во специјални училишта	-да, јас првите пет години имам завршено во редовно училиште, но не можев ништо да научам, и татко ми се распраша бидејќи виде дека јас не можам ништо да научам, и ме прати во Битола на уште три години, и потоа во средно училиште во Скопје. -јас немам завршено основно образование бидејќи моите родители не знаеле дека во Македонија има специјално училиште за глуви, ние сме од Босна, тука сме дошле кога сум имал 7 години, потоа од социјално ни кажаа дека има основно и средно училиште за глуви, но веќе имав 12 години, така да чекав уште две години и се запишав директно во средното образование. -да, јас имам завршено и основно и средно специјално училиште во Скопје, дедо ми секој ден ме носеше од село Камјане до Скопје со кола, 12 години, се со негов трошок. - да, имам завршено основно во Битола, и средно во Скопје, но четвртата година само еден месец сум бил на училиште бидејќи имаше пукање тогаш, 2001 година, и татко ми не ме пушти, потоа имав проблеми додека не ја зедев дипломата но на крај успеав.
	-само основно образование имам завршено во редовно ушлите „Лирија,, во Тетово, средно не ме однесоа моите.

Образование во основни редовни училишта	-јас завршив основно образование тука во Тетово, во ОУ „Лирија,, потоа продолжив во специјално средно училиште само за глуви во Скопје. -само основно училиште имам завршено во селското училиште во Желино, средно не продолжив, но ништо немам научено.
Без образование	-не, јас немам завршено школо бидејќи татко ми не ме пуштил, јас сум била многу убава, расна, оглувив на 5 години од уроци, и татко ми одлучи да не ме пушти во школо, ме порасна за да ме омажи. -не, немам завршено школо, еден глув Ештреф од Тетово, он ме носеше во школо, но јас избегав, не сакав да учам. -не, немам ниту еден ден школо бидејќи баба ми не ме оставил, мајка ми сакала, иако сум бил девето дете, но баба ми не сакала да ме одвојат од неа да ме носат во Битола.
Постојат бариери при запишување на високото образование	-мислам дека многу е тешко глувите ученици да се запишат и да завршат факултет, тоа и професорите ни го велеа додека бевме во средно, имаме проблеми со комуникација. -мислам дека е многу тешко на факултет бидејќи нема толкувачи на факултет, како ќе се разбереме со професорите. -во средно не ни даваа мотив за факултет, ни велеа дека за нас доволно е само средно, така да сигурно е многу тешко.

Не постојат бариери при запишување на високото образование	-да, можат да се запишат глумите ученици на факултет, ама само на тие што се специјални за глуви, има такви факултети, и полесно би им било, ја знам дека има глуви кои завршуваат факултет тука кај нас, ама мислам дека малку потешко им е, но кога се сака се може. -да, може да се запишат без проблеми, се ќе оди писмено, и на испит со кратки прашања, ќе ги положи сите испити, јас знам едно девојче од Кичево која е при крај со студии. - мислам дека без проблеми можеме да завршиме, јас бев многу добар ученик во средно, завршив за технички цртач, и ме примија во Загреб, но немав пари да студирам, иначе сигурна сум дека ќе завршев.
--	---

Во однос на третото прашање, степен и начин на образование на лицата со оштетен слух, **31** испитаници имаат завршено средно образование во специјално училиште во Скопје, додека **3** испитаници имаат завршено само основно образование во редовно основно училиште, додека **6** испитаници немаат завршено никакво образование.

Во однос на ова прашање се издвоија и две концепти, од кои преовладуваа размислувањата дека лицата со оштетен слух имаат бариери при запишување во високото образование (**31**), односно дека многу тешко може да се запишат или пак да завршуваат факултет, додека **9** испитаници сметаат дека без проблеми може да се запишат на високото образование.

5. Влијанието на инклузивното образование врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух

Концепт	Цитати на испитаниците
Инклузивното образование има позитивно влијание врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух	-јас мислам дека убаво е да учат заедно со децата што слушаат, ќе научат поубаво да зборуваат, потоа се ќе им биде полесно. -мислам дека е убаво да учат заедно со децата што слушаат, но да има и преведувач, така полесно би им било, и ќе се научат поубаво.
Инклузивното образование има негативно влијание врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух	-која е логиката да биде само едно дете глуво, а другите сите да слушаат, како ќе се разбере тој со нив, и да има преведувач мислам дека не убаво, нема да се чувствува убаво, јас пример пред да ме префрлат во Битола, додека учев во редовно училиште мислев дека сум глуп, зошто сите такаа ме гледаа во школо. -подобро е само глуви, сам сум бил во редовно и цело време ме исмејуваа, и ништо немам научено. -само глуви деца, јас бев со специјално училиште и многу убаво ми беше, само што треба да има на мајчин јазик, пример мене ми е тешко да ги читам од уста роднините бидејќи не знам албански. -само глуви, и тоа чисто глуви, дури и со наглуви не треба, бидејќи тие се прават важни, а замисли со децата кои слушаат, ќе ги исмејуваат.

Според анализираните резултатите на четвртото прашање, **37 испитаници** сметаат дека инклузивното образование **има негативно** влијание врз **самоперцепирањето** на учениците со оштетен слух, дека глумите лица само би се чувствувале помаку вредни, **3 испитаници** сметаат дека **има позитивно влијание**.

6. Остварување на правата за социјална помош и заштита во Република Македонија

Концепт	Цитати од испитаници
Ги оствариле правата за социјална помош и заштита	-да, имам примено социјална помош до 26 години како посебен додаток за глуви, и потоа продолжив да примам социјална помош за невработено лице по 4500 ден, но некој ме шпинурал дека имам кола, и ми го прекинаа. -да имам примено социјална помош, но не како додаток за глуви, туку само како невработен, по 800 ден, откако завршив средно, потоа се вработив и веќе немам примено ништо. - да имам примено, точно до сега, 26 години имам, по 4300 ден, и само што ми прекина сега ме фати новиот закон по 4000 ден што ќе ни даваат, така да мислам дека тука сум имал повеќе среќа од другите. - да сум примил по 1300 ден, како невработен, но тие ми ги прекинаа поради една награда што добив во натпревар од сојузот, по грешка ми ги пуштиле со назнака додаток, и толку веќе не примам.
Не ги оствариле правата за социјална помош и заштита	-не, никогаш ништо не сум примил, дали татко ми не знаел, не знам, ама јас не сум примил, и така веднаш се вработив после средно, и не сум се распрашал дали ми следува нешто или не. -не, немам примено никогаш, тогаш даваа по социјален статус, а мојот татко работеше во Загреб, добро бевме

	финансиски, и мене не ми дадоа додаток за глуви. -јас сум работела уште од 15 години, така да не сум примила никогаш, не сум знаела дека ми следуваат. -јас се вработив веднаш во „Униус,, така да никогаш немам примено.
--	--

Во однос на петото прашање, дали лицата со оштетен слух ги имаат остварено правата за користење на социјална заштита и помош, **22 испитаници** одговорија позитивно, додека **18 испитаници** се изразија дека никогаш немаат примено никаква социјална помош.

7. Степен на задоволство од социјалните приходи

Концепт	Цитати од испитаници
Задоволни од приходите на социјалната помош	-па да, јас работев и приватно така да мислам дека доволни ми беа, подобро толку отколку воопшто да не примаш. -не се многу, ама сепак се нешто, подобро малку отколку воопшто да не примаш, има луѓе што никогаш не примиле.
Незадоволни од приходите на социјалната помош	-порано доволни ни беа, зошто 4300 ден вредеа, но сега со тие пари не можеме ни сметиките за електрична струја да ги покриеме. -не, тоа е смешна сума, ако што не сум женет, немам деца, илјада и нешто денари мислам дека е смешна сума за социјална помош. -порано додека живеев со моите доволно беа, ама сега што сум женет, многу малку се, само за памперси ми одат и толку. -не, воопшто не беа доволни, почнуваа од 4 илјади и нешто и секоја година се намалуваа.

Во однос на задоволството од социјалните приходи, **38 испитаници** сметаат дека тоа не е доволна сума која може да им ги покрие секојдневните трошоци, додека само **2 испитаници** сметаат дека им се доволни.

8. Самоперцепирањето на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Степен на самоперцепирање со чувство на рамноправност со популацијата што слуша	-да, се разликувам од другите, но тоа не ме прави да се чувствувам поразлично од другите. -не, зошто да се чувствувам различен од другите, тие си имаат свој јазик, јас си имам мој јазик, другите треба да го научат мојот јазик, зошто јас нивниот го знам. -не, воопшто не се чувствувам различен, јас многу убаво се разбираам со сите, јас зборувам, другите ме разбираат, потоа од нив барам само полека да зборуваат и ги разбираам. -јас мислам дека сме исти сите, зошто да сум јас различен од другите што слушаат, и кај нив има неписмени и кај нас, што значи дека и кај нив неписмените не можат да се разберат, ние што имаме образование немаме проблеми да се разбереме.
Степен на самоперцепирање со чувство на разлика од популацијата што слуша	-мислам дека сум различен само бидејќи не слушам, да можам да зборувам и да слушам тогаш мислам дека без проблеми би нашол и работа, и би завршил многу незавршени обврски, не за друго. -јас се разликувам од другите бидејќи не слушам, и не можам да зборувам.
	-јас не можам два муабети да поврзам со другите бидејќи не знам ни знаковен, како да не се чувствувам различен, и

Степен на самоперцепирање со чувство на помала вредност во однос на популацијата што слуша	пониско од другите? -па да, мислам дека сум многу различен од сите, само јас од моето семејство не слушам, другите сите слушаат, и се чувствувам помалку вреден од нив. -па да, мислам дека сум многу различен, тие си разговараат меѓу себе а јас ги гледам како глуп, истотака на работа и шефот ќе ми побара нешто, јас ќе треба сто пати да го прашувам што ми рече бидејќи не го разбираам. -мислам дека ние сме многу различни од тие што слушаат, ние сме поповлечени, посрамежливи бидејќи не можеме да се разбираме.
--	---

Анализирајќи ги одговорите во однос на шестото прашање, се одвоиа три концепти, односно **13 испитаници имаат висок степен на самоперцепирање со чувство на рамноправност со популацијата што слуша, и сметаат дека воопшто не се разликуваат од нив, додека 19 испитаници имаат степен на самоперцепирање со чувство на разлика во однос на популацијата која слуша, и 8 испитаници имаат чувство на помала вредност во однос на популацијата која слуша, односно помалку способни од лицата кои слушаат.**

9. Прифатеноста на лицата со оштетен слух како лингвистична култура.

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух се прифатени како лингвистична култура	-јас мислам дека добро ме прифаќаат сите други што слушаат, бидејќи цело мое семејство слуша, и нивното друштво е и мое друштво. -јас мислам дека многу убаво ме прифаќаат, никогаш не ме делиле од било кое случување, ме сметаат само како лице со посебен начин на комуникација, но не како неспособна. -добро сум прифатен од сите, малку имам потешкотии првиот пат кога ќе се видиме, но кога ќе ме видат дека ги разбираам, потоа многу убаво ме прифаќаат, сметаат дека јас си имам свој јазик. -јас се разбираам многу убаво со нив бидејќи зборувам, и само ќе побарам малку полека да зборуваат, знаат дека јас си имам свој јазик, но можам и нивниот јазик да го зборувам.
	-не, мислам дека не ме прифаќаат како глув, само едно здраво имам со нив и толку, мислам дека ме сметаат за неспособен а не како посебен. -мислам дека воопшто не ме прифаќаат, затоа и многу малку се дружам со нив, многу брзо се нервираат бидејќи јас ги препрашувам што зборуваат, и стануваат од маса. -не, не ме прифаќаат воопшто, ми

Лицата со оштетен слух не се прифатени како лингвистична култура	викаат ти си глув, не те разбираме, и така останувам да се дружам само со глумите лица, бидејќи можат само да ме исмејуваат, така да подобро само со глуми. -не, мислам дека не сметаат како инвалиди, не како лица со посебен јазик, затоа не се дружам со нив, доаѓам во сојузт и многу убаво ми е.
Лицата со оштетен слух делумно се прифатени како лингвистична култура	-не дека не не прифаќаат, но многу тешко се разбираме, и затоа понекогаш не ме прифаќаат, но не се тие виновни, не можеме да се разбираме, тоа е проблемот. -понекогаш ме прифаќаат, знаат дека јас си имам свој јазик, и ќе ме викнат на кафе, се дружиме, но многу брзо се нервираат, и јас се нервирам што не можеме да се разбереме, мислам дека ме сметаат како глупа понекогаш. -не дека не ме прифаќаат, но не ме разбираат, и не се трудат да ме разберат, не ме сметаат за неспособна, но не ме сакаат многу во нивното друштво -јас имам друштво што слушаат, ме прифаќаат само кога ја имам ќерка ми со себе, она ми преведува, иначе сама кога сум тешко се разбираме.

Во однос на седмтото прашање, одговорите ги групиравме во три концепти, од кои преовладаа размислувањата дека лицата со оштетен слух не се прифатени како лингвистична култура (18), 17 испитаници сметаат дека се прифатени како посебна лингвистична култура, додека 5 испитаници сметаат дека делумно се прифатени како лингвистична култура.

10. Социјаланата интеракција на лицата со оштетен слух со популацијата која слуша

Концепт	Цитати од испитаници
Комуникација на задоволително ниво	-да, јас се дружам само со лицата кои слушаат бидејќи во мое село нема друг глув освен мене, така да само со нив излегувам на кафе, се дружиме. -јас многу се дружам со колегите на работа, многу убаво се разбираме, немам никакви проблеми со нив, додека со другарите во село помалку бидејќи многу време сум на работа, и малку време имам за другарите во село, но кога имам слободно време обавезно се гледаме на кафе. -да, јас имам многу добра комуникација со сите, излегувам на кафе, и сите ме разбираат, било да се албанци, македонци, турци, а јас сум босанец. -јас имам доста друштво што слушаат, со комшиите се слагам многу убаво, имам другари, излегуваме на кафе, одиме на фудбалски утакмици, но ако видам дека некој сака да ми збори зад грб, тогаш се оддалечувам од него.
Слаба комуникација	-многу слабо комуницирам со нив, само се поздравуваме, краток муабет за семејството дали се добро и толку, не ме разбираат и немаат трпение да ме слушаат. -се дружам малку со комшивките колку за на чај кога ќе одам кај нив, иначе да имавме клуб не би отишла ни малку, ќе

	го научев знаковниот јазик, и така не се разбираме. -се дружам само со една пријателка, она е единствена што ме рабира, другите многу малку. -имам многу малку комуникација, колку за поздравување, повеќе со глувите лица се дружам, па не ме разбираат, не се тие виновни.
Отсуство на комуникација	-не, воопшто немам е комуникација со лицата кои слушаат, ниту со комшиите, никој не ме разбира, зошто да се трудиме, подобро си доаѓаме во сојузот и тука со нив -не, јас немам никава комуникација со популацијата која слуша, бидејќи јас не знам ни знаковен, не знам ни како да разговарам со нив, понекогаш се трудам ама не можам никако да се разберам. -не, јас немам комуникација со лицата што слушаат, комшиите ми се албанци, и не можам да ги читам од уста, затоа само со глуви се дружам, еве доаѓам на гости кај нив. -немам комуникација со лицата што слушаат, замислете ако братучед ми кој слуша нема трпение за муабет со мене, ќе почнеме нешто да разговареме, и веднаш ќе избега ќе ми рече немам време сто години да те чекам за да те разберам, што очекувам од другите.

Според одговорите на осмото прашање, преовладуваа изјавите дека потполно отсуство на комуникација на лицата со оштетен слух со популацијата која слуша (19), додека 12 сметаат дека имаат добра комуникација со популацијата која слуша и дека немаат никакви проблеми при комуникација со нив, и 9 испитаници се изјаснија дека имаат многу слаба комуникација, едноставно се се сведува само на едно поздравување.

11. Стручното образование и преквалификација на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух го поседуваат потребното стручно образование за вработување	-да, јас имам завршено средно стручно образование во специјално училиште во Скопје за конфекција, и таа струка ја работам дома многу убаво. -да, имам завршено средно стручно образование во Скопје за аутолимар, мајстор сум за тоа. -да, имам завршено средно стручно образование во Скопје за дреар. -јас имам завршено за водоинсталатер во Скопје, но истотака знам убаво да цртам, имам многу убави слики за продавање. -јас имам завршено за технички цртач, бевме само 6 глуви ученици и поради нас ја отворија оваа паралелка, но сите 6 останавме без работа, ниту една од нас не се вработи по струка. -да, имам завршено средно образование во Скопје за металостругар.
Лицата со оштетен слух не го поседуваат потребното стручно образование за вработување	-јас имам завршено само основно образование, немам никаква струка, освен чистачка не знам дека нешто друго би знаела да работам. -јас не сум бил во школо, но знам многу убаво да кречам, да малтерисувам, глет, абриб, но кај и да одам бараат диплома за тоа, а јас немам, затоа работам приватно сам, преку луѓето што ме знаат, во фирма не можам да се

	вработам. -не, не сум била во школо, но знам да шијам, да везам, дома везам димии, но немам диплома за шивачка, во фирми бараат диплома.
Лицата со оштетен слух немаат посетено обуки, курсеви за преквалификација	-немам посетено никакви обуки, мојот газда никогаш не ме зема во обзир мене, мисли дека јас не сум способен за друга струка. -не, никогаш немам посетено некоја обука или курс, мислам дека тоа и кошта, јас немам пари да плаќам курсеви, и мислам дека колку курсеви и да завршине ние пак ќе ни биде тешко за вработување бидејќи сме глуви. -не, за жал немам посетено, а мислам дека тоа е многу убаво бидејќи имаш повеќе можности за вработување.

Од 40 испитаници, 30 испитаници го поседуваат потребното стручно средно образование за да можат да се вработуваат според стручните струки кои ги поседуваат, додека 10 испитаници не поседуваат стручно образование, додека сите 40 испитаници се изјаснија дека никогаш не посетиле ни обуки, ни курсеви за преквалификација за одредено работно место.

12. Состојба на вработеност и постоење на фирми и заштитни работилници за вработување на лица со оштетен слух во градот Тетово и Гостивар

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух се во работен однос	-да, сега работам во ЈП „Комуналец,, веќе две години, ама без решение сум, порано имам работено во една приватна фирма, сега многу мала плата имам, 8000 ден, ни патни трошоци ми плаќаат, само 1500 ден за храна ми даваат, ама јас работам физичка работа, кај можам да се нахранам со 1500 ден 23 дена во месецот, придонеси не ни плаќаат, немам здравствено ни пензиско осигурување. -да работам во ЕЛЕМ, таму сум веќе 24 години, и јас сум единствениот мајстор на дребонг, порано бевме тројца, но отидоа во пензија, и сега јас сум главен мајстор, ама плата не ми покачија поради тоа, ми рекоа дека требало да имам петти степен на образование за да ми покачат плата, а мојата работа е со голема одговорност, еве сега полагам испити, па ќе видиме кога ќе ја земам дипломата. -да работам во приватна фирма „Картел,, веќе девет години сум таму, ама работам 6 дена во неделата, по 9 часа на ден, а не ме плаќа ни еден час за прекувремена работа, и шефот е многу нервозен, не дозволува ништо да му бараш. -работам во основно училиште во моето село Селце, преку една невладина организација се вработив, веќе седум

	месеци, ама уште немам решение.
Лицата со оштетен слух не се во работен однос	-порано работев во една приватна фирма, ама се затвори и сега сум невработена. -не, сега не работам ништо, не можам да најдам работа, ни на црно не ме вработуваат, а порано работев на црно во Елем. -не, не работам, на инвалидска пензија сум. -не, сега не работам, порано работев во „Униус,, заштитна работилница, ама се затвори, отиде под стечај, и еве колку години сум без работа, никој не ме вработува, сам си работам приватно каде што ќе ме викнат луѓето што ме знаат. -не, не работам, ме примија сега со конкурсот во „Македонски шуми,, но уште ме немаат викнато.
Постојат доволно фирми за вработување	-има фирми што вработуваат, ама ги злоупотребуваат, еве пример мене, јас се водев како вработен во една приватна фирма во Гостивар три години, колку што законот го обврзуваше да ме задржи, јас ниту еден ден не стапнав на работа, а барав од газдата да ми најде работно место, јас не сакав дома да седам, но тој ми викаше „што ќе ти е работа, еве ти давам плата да седиш дома, кај го има тоа,, он ме плаќаше пола плата бидејќи седев дома, и само што завршија три години ме избрка, а зеде добро пари за тоа, бидејќи бевме четворица, по 5000 евра за секој од нас, плус беше ослободен од даноци, а сега

	сум невработен. -многу е тешко за вработување за глумите, фирма има, но тие ги вработуваат само привремено, затоа не има во толку голем број невработени.
Не постојат доволни фирми за вработување	-не, фирми што ги вработуваат глумите нема, многу малку, треба повеќе фирми да има, да не прават разлика зошто ако се глуми не значи де се неспособни, ама тоа треба општината да ги натера да ги вработуваат. -не, мислам дека нема доволни фирми, не дискриминираат веднаш, штом ќе видат дека не можеш да разговараш убаво, не те разбираат, толку, веднаш те бришат од список. -не, во Тетово нема доволни фирми, еве пример јас колку време сум невработен, а барам, преку брат ми, преку татко ми, но штом ќе слушнат дека сум глум, автоматски не ме земаат во обзир.

Од десетото прашање, одговорите на испитаниците ги групиравме во четири концепти, односно утврдивме дека **20 лица се во работен однос**, додека **20 други не се вработени**, истотака во однос за можностите за вработување во нивните градови, **23 испитаници сметаат дека во нивните градови има доволни фирми** кои би можеле да ги вработуваат лицата со оштетен слух, но дека **истите ги злоупотребуваат**, само ги водат како вработени но тие никогаш не стапнале на работното место, и **17 испитаници сметаат дека во нивните градови нема доволни фирми**, ниту заштитни работилници кои би ги вработиле лицата со оштетен слух.

13. Влијанието на работната околина врз социјалната интеракција

Концепт	Цитати од испитаници
Работната околина влијае позитивно врз социјалната интеракција	-да, се дружам многу со колегите на работа, па само со нив повеќе се дружам, со другите немам многу време, се враќам изморен од работа и немам време, со нив ми е многу убаво, ми помагаат, ме разбираат, и без проблеми си комуницираме, тие ми се најдобри пријатели. -колегите на работа ме научија како да работам, тие слушаа, и кога не вработија тие полесно учеа, потоа мене ми помагаа, и со нив ден денес се дружиме. -кај мене влијаше позитивно бидејќи ние бевме 12 глуви лица вработени во иста фирма, и повеќе ние се дружевме, но сепак имавме многу помош од тие што слушаа, преубаво ни беше. -во Охрид кога работев како девојка, пред да се омажам, работев во печатница, многу убаво ми беше со колегите, сите ми помагаа, и јас се чувствував стварно пријатно, имав вистински пријатели таму.
Работната околина не влијае врз социјалната интеракција	-немаме могу комуникација, пример и помош да ти притреба ќе ти викат снајди се сама, не ти помагаат, плус јас не знам знаковен, мене ми е тешко, како ќе се разбираам со нив, само се поздравуваме кога ќе стигнам на работа и толку. -не, кај мене не влијае многу бидејќи јас сум еден мајстор на дребонг, и немам многу контакт со другите лица, така да

	некако осамен сум на работното место. -во рибарникот сме само двајца чувари, и тој се искара бидејќи мене ми плаќаат патни трошоци а на него не, така да кај мене не влијае работната околина бидејќи немам контакт со никој.
--	---

Што се однесува на десетото прашање, издвоивме четири концепти, од кои првите две се однесуваа на влијанието на работната околина врз социјалната интеракција, каде што преовладуваа одговорите за нејзиното позитивно влијание (29), додека 11 испитаници сметаат дека работната околина не им влијае врз социјалната интеракција.

14. Влијанието на употреба на толкувач врз социјалната интеракција

Концепт	Цитати од испитаници
Употребата на толкувач влијае врз социјалната интеракција со популацијата која слуша	-да, мислам дека со толкувач е многу поубаво, замисли вака со лицата што ги знам понекогаш седиме на кафе, но бидејќи не се рабираме само си се гледаме додека не го пиеме кафето и толку, а да има толкувач ќе разговараш за различни теми, ќе се запознаеш подобро. -да, мислам дека многу поубаво и многу полесно би ни било пример да имаме толкувач со нас, разговорот би траело повеќе, не би се разликувале од другите.
Употребата на толкувач не влијае врз социјалната интеракција со популацијата која слуша	-јас не знам знаковен, така да мене не ми врши многу работа толкувачот бидејќи и него нема да го разберам, мислам дека кај мене нема голема разлика дали имам со мене толкувач или не. -не, јас си имам доста друштво, јас зборувам, тие ме слушаат, а на нив им викам полека да зборуваат, апсолутно немам потреба од толкувач, ист број на пријатели би имал и со толкувач и без толкувач. -јас мислам дека не е до толкувачот, мислам дека е до самите лица што слушаат, тие не сакаат да се дружат со нас, така да мислам дека колку и да имаме толкувач со нас тие пак нема да сакаат да се дружиме. -не, за мене не е проблем, можам да

	кажам дека со 90 % од нив се разбираам без проблеми, толкувач би ми олеснувал само за на суд, инаку за друштво, си имам доволно друштво.
--	--

Вторите две концепти се однесуваа на влијанието на употреба на толкувач врз социјалната интеркација, 30 испитаници сметаат дека има позитивно влијание, додека 10 испитаници сметаат дека употребата на толкувач не игра голема улога врз социјалната интеракција.

15. Јазичната бариера, фактор за пристап до информации и потреба на толкувач во средствата за информирање

Концепт	Цитати од испитаници
Постои јазична бариера во процесот на информирање и има потреба од толкувач во сите средства за информирање	-да имам потешкотии да се информирам, бидејќи толкувачот што е на МТВ го користи новиот знаковен јазик, јас не го разбираам многу убаво, старото беше многу поубаво, сега со новиот многу лошо направија. -има како не, па многу малку е 15 мин само на вести и тоа само во една програма, треба барем по сите програми да има еднаш на ден, и тоа може во различни програмски содржини. -јас мислам дека има потреба од толкувач преку екрани секаде каде што имаме потреба, пример на суд, во општина, многу е убаво да има екран и истите информации што се напишани да бидат и толкувани, пример има лица кои не знаат да читаат. -јас знам знаковен, но не знам да читам, можете да претпоставите колку ми е тешко за информирање, знаковен не зне никој, на телевизија има многу малку. -многу лошо е што јас знам да читам од уста само на македонски јазик, и да сакам да си гледам некоја програма да читам од уста на албански мене ми е многу тешко, и да има превод сепак мислам дека е тешко.
	-за информирање немам проблеми бидејќи го користам компјутерот, односно интернет, истотака преку

Не постои јазична бариера во процесот на информирање

интернет си контактираме со други глуви лица од цел свет, има една посебна програма наречена гом-фрoг, и си го пуштаме си контактираме.

-не, немам проблеми за информирање, фала богу јас знам да читам, си користам интернет, отварам различни веб страници, читам весници, е сега ептен на телевизија ако има нешто повеќе, но сега се има на интернет.

-не, мислам дека во денешно време не би требало да имаме проблем за информирање ако знаеш да читаш, се има на интернет, ако сакаш да се распрашаш за автобуски линии се има на интернет, така не би требало да имаме проблеми.

Во однос на потребата од толкувач во средствата за информирање 34 испитаници се изјаснија дека јазичната бариера им претставува најголем фактор при информирање затоа и имаат потреба повеќе да има толкување, додека 6 испитаници сметаат дека можат да се информираат преку други средства како што е компјутер, весници итн.

16. Остварување на правото за користење на бесплатен толкувач според Законот за употреба на знаковен јазик

Концепт	Цитати од испитаници
Не ги оствариле правата поради неинформираност	-не не сум знаела, сега прв пат слушам од вас, досега цело време секретарот на здружението не дружела каде и да сме имале потреба, ама тоа е многу убаво ако е вистина. -никогаш немам користено, прв пат слушам, тоа е многу убаво, ние од кога бараме да имаме толкувач, сега ќе се распрашаеме па ќе видиме колку ќе можеме да искористиме, сигурно не треба да ги платиме? -не, не сум знаела, ама тоа е убаво само ако имаме толкувач од Тетово, инаку од Скопје јас не ги разбираам, барем тие што се на телевизија не можам да ги разберам, нашиот толкувач треба да го знае нашиот знаковен јазик, овој што го користиме во Тетово, само така може да ни помогне.
Не ги оствариле правата иако биле информирани	-знам како не, ама никогаш немам користено, но знам еден случај кога еден глув пријател побара од скопје толкувач за на суд, дојде толкувачот, завршија работа, но на крај се скараа на кого му следува да го плаќа толкувачот, дали на судот или од Скопје, потоа веќе не стапна толкувач во нашиот град. -знам, но мислам дека кај нас не доаѓаат бидејќи државата не ги плаќа, ние треба да имаме во нашиот град, нема потреба од Скопје да ни доаѓаат.

	-знам како не, јас сум благајник на Сојузот на глувите и наглуви на Р. Македонија, и член сум на комисија кои се борат за правата на лицата со оштетен слух, но досега го немам користено правото за бесплатно толкување бидејќи не доаѓаат од Скопје.
--	---

Последното прашање резултираше со разноликост на одговори, каде што ниту еден испитаник **немаше користено** бесплатно преведување од толкувач кое му следува според Законот за употреба на знаковен јазик, и тоа **33** не биле воопшто запознаени за постоење на истиот закон, додека **7** испитаници биле информирани но никогаш не го искористеле тоа право.

17. Степен на задоволство од бројот на часовите за бесплатно толкување според Законот за знаковен јазик

Концепт	Цитати од испитаници
Да, доволни се 30 часа годишно бесплатно преведување	-сметам дека се доволни 30 часа, па ние досега не сме користеле ниту еден час а не па 30, еве секој месец по 2 и пол часа, мислам дека се доволни за почеток. -мислам дека зависи од глувото лице, на некој повеќе на некој помалку, но во просек сметам дека се доволни. -мислам дека се доволни, ќе видам на саат, ако пречекори ќе го прекинам, досега сме немале па затоа мислам дека се доволни.
Не, не се доволни 30 часа годишно бесплатно преведување	-мислам дека се малку, замисли ако имаш работа на суд, парницата да трае неколку часа, и толку, повеќе немаш право на повеќе.

36 испитаници сметаа дека доволни им се 30 часа бесплатно преведување бидејќи до тогаш не користеле ниту еден час, додека 4 испитаници сметаа дека тоа е малку.

V. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД СТАВОВИТЕ НА ИСПИТАНИЦИТЕ СО ОШТЕТЕН СЛУХ ВО ТЕТОВО И ГОСТИВАР

1. Бариери во пристапот до примарните, секундарните и терциарните здравствени установи

Концепт	Цитати од испитаници
Постојат комуникациски бариери во пристапот до примарните здравствени установи	Тетово -имам многу проблеми да се разбирам со докторот, едвај се разбираме, се допишуваме со ливчиња, но бидејќи има гужва многу брзо се нервира, и нема трпение да ме испрашува до крај, и понекогаш само да ме откачи побрзо ќе ми препише нешто. -многу тешко се разбирам со докторот, јас имам учено на македонски во Битола, а докторот мисли дека бидејќи сум албанец подобро ќе го разбирам, јас воопшто не можам да го читам од уста кога збори на албански зошто не знам албански.
	Гостивар -многу тешко се разбираме, јас сум од Струга, мажена во Тетово, тука имаат друг дијалект, многу ми е тешко да го читам од уста докторот кога ќе ми збори на тетовски дијалект. --јас никогаш не одам сама, бидејќи не знам ни знаковен јазик, порано одев со мајка ми, сега одам со маж ми, иако е глув и тој ама се знае со докторот и полесно се разбира.
	Тетово -кај мојот матичен лекар немам

Не постојат комуникациски бариери во пристапот до примарните здравствени установи	проблеми зошто тој ми е роднина, и ме разбира без проблеми. -со докторот што ми е во село немам проблеми да се разберам, он ме знае веќе и без поголеми тешкотии се разбираме. Гостивар -не, немам проблеми да се разберам со мојто матичен, јас зборувам, а него го читам од уста зошто веќе го знам, а он мене ме разбира. - не, немам проблеми да се разберам со мојто матичен, јас зборувам, а него го читам од уста зошто веќе го знам, а он мене ме разбира.
Постојат комуникациски бариери во пристапот до секундарните и терциарните здравствени установи	Тетово -јас сум наглув, и можам да зборувам, докторите во болница ќе ме разберат, но кога тие ќе почнат да зборуваат, јас не можам да ги разберам бидејќи многу брзо зборуваат, а немаат трпение полека да ми зборуваат бидејќи надвор имаат гужва. -не одам никогаш сам, секогаш одам со татко ми, и он ќе збори наместо мене, никогаш не ни дозволува да збориме ние, бидејќи и брат ми е глув, но јас не знам ни знаковен така да подобро што доаѓа тој секогаш со нас. Гостивар -во болница многу ми е тешко да се разберам со лекарите, и понекогаш сакам да ги земам моите деца да ми

	помогнат, но не сакам да ги загрижам. -во болница многу ми е тешко да се разберам со лекарите, и понекогаш сакам да ги земам моите деца да ми помогнат, но не сакам да ги загрижам.
Здравствените установи немаат извршено адаптации во однос на пристапноста до неопходните информации согласно потребите на лицата со оштетен слух	Тетово -не, нема кај мојот лекар никаква помош, барем еден телевизор да има и додека чекаме да ни го пише нашето име кога ќе ни дојде ред, ќе знаеме. -не, апсолутно нема ништо, немаме на живо некој толкувач а не на екран, тоа само на запад го има. Гостивар -досега не сум видела да има некаде помош во вид на технологија, но и да има, јас не знам ни да читам ни знаковен јазик не знам. -не, кај мојот матичен лекар такво нешто нема.

Во однос на првото прашање, констатиравме минимална разлика во однос на концептот постојат бариери при пристап до примарните здравствени установи, 13 испитаници од Гостивар одговорија позитивно, за разлика од 9 испитаници од Тетово, додека 7 учесници од Гостивар сметаат дека во примарните установи не се соочуваат со никакви комуникациски бариери, за разлика од 11 испитаници од Тетово. Третиот концепт постојат комуникациските бариери во секундарните и терцијарните здравствени установи не издвои разлики во ставовите(40). Истотака се издвои само едно размислување во однос на концептот дека здравствените установи не извршиле адаптации во однос на олеснување на комуникацијата со лицата со оштетен слух (40).

2. Остварување на правата во рамките на здравственото осигурвање и заштита

Концепт	Цитати од испитаниците
Ги оствариле правата за здравствено осигурвање и заштита	Тетово -имам плави картони, на лекар плаќам само партиципација, но слушен апарат никогаш не сум носел, имам 100 % изгубен слух, така да ми рекле дека немам потреба да носам. -јас сум пензионер, плаќам многу малку кога одам на лекар, 50, 60, 100 ден, слушен апарат носам одамна, од фондот ми го дадоа, не сум платил никогаш за него. Гостивар -јас работам, и затоа имам плави картони, никогаш не плаќам на лекар, мислам дека сум ослободен од плаќање, истотака носам слушен апарат, од фондот ми го дадоа, така да никогаш не плаќам ништо.
Не ги оствариле правата за здравствено осигурвање и заштита	Тетово -јас немам здравствено осигурвање, работам приватно сам како можам и умеам, порано носев апарат, ама ми се расипа, сега не можам приватно да го купам. -маж ми работи во заштитна работилница, но не му плаќаат здравствено осигурување, а мене во труд ми рекоа дека штом маж ми се води како вработен јас немам право на здравствено осигурување од страна на фондот, така

	да се плаќаме приватно, апарат сум носела како мала, ама ми пречеше многу, татко ми сам го купи. Гостивар -се случува на работа да не ни ги плаќаат придонесите, тогаш плаќаме се приватно, јас носам апарат, од фондот го имам земено, но штелувањето го плаќам по 2000 ден на приватно.
Корисници на слушен амплификатор	Тетово -да, користам слушен апарат, имам две за двете уши, фондот за здравство ми ги плати. - јас носам апарат, од фондот го имам земено, но штелувањето го плаќам по 2000 ден на приватно. Гостивар -носам слушен апарат, од фондот ми го дадоа, така да никогаш не плаќам ништо.
Не се корисници на слушен апарат	Тетово -апарат сум носела како мала, ама ми пречеше многу, татко ми сам го купи. - порано носев апарат, ама ми се расипа, сега не можам приватно да го купам. Гостивар -слушен апарат никогаш не сум носел, имам 100 % изгубен слух, така да ми рекле дека немам потреба да носам

Разлики во ставови во однос на второто прашање не се констатирани, односно во однос на првиот концепт, **16 испитанции од Гостивар се здравствено осигурени, додека во Тетово 18, во Гостивар 4 испитаници немаат воопшто здравствено осигурување, во Тетово само двајца 2.** Во однос на слушниот амплификатор, само **3 испитаници од Гостивар се корисници на слушниот амплификатор, во Тетово само еден испитаник носи слушен амплификатор, додека 17 испитаници од Гостивар не го користат слушниот амплификатор, во Тетово констатиравме дека 19 испитаници не го користат воопшто.**

3. Ставови и размислувања во однос на кохлеарниот имплант

Концепт	Цитати од испитаници
Позитивен став кон кохлеарниот имплант	Тетово -да, зошто да не, јас знам едно дете во Гостивар што го оперирале, супер е, слуша, зборува, зошто да не, ама додека се деца, може. -да, мислам дека е добро тоа, имам еден пијател од Швајцарија, он го оперираше својот син и добро слуша сега. Гостивар -можеби, зошто да не, особено на тоа уво со кое слушаш малку повеќе, поубаво би било, би слушале, би зборувале. -мислам дека е убаво да можеш да слушаш, ќе бидеме како и сите други.
Негативен став кон кохлеарниот имплант	Тетово -не никако, тоа е многу опасно, зошто да им се прави операција, после треба многу да се внимава, да не го наводни, батериите се многу скапи итн. -мислам дека тоа може само за наглуви, за тие што се 100 % глуви не може, и плус тоа ќе треба да се менува како што ќе пораснеш, значи пак операција треба, мислам дека е многу опасно. Гостивар -нема шанси, тоа е многу лошо, може да се парализираш, сите мислат дека е многу добро, може тоа да се направи кај возрасни, пример после 30 годин што

	оглувиле, додека кај децата да експериментираат тоа не е убаво, јас контактираам преку фб со родители кои имаат деца кохлеарен имплант, велат дека многу им е тешко. --не никако, подобро со знаковен да си комуницираме отколку да правиме операција, зошто, ние си имаме свој јазик, зошто да бидеме како другите, тоа е многу опасно.
--	--

Во однос на ставот према кохлеарниот имплант, **4 испитаници во Гостивар** имаат позитивен став, додека во **Тетово 3 испитаници**, негативен став во **Гостивар имаат 16**, додека во **Тетово 17**.

4. Степен и начин на образование на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Образование во специјални училишта	Тетово
	- да, јас имам завршено и основно и средно специјално училиште во Скопје, дедо ми секој ден ме носеше од село Камењане до Скопје со кола, 12 години, се со негов трошок. -јас немам завршено основно образование бидејќи моите родители не знаеле дека во Македонија има специјално училиште за глуви, ние сме од Босна, тука сме дошле кога сум имал 7 години, потоа од социјално ни кажаа дека има основно и средно училиште за глуви, но веќе имав 12 години, така да чекав уште две години и се запишав директно во средното образование.
	Гостивар -да, јас првите пет години имам завршено во редовно училиште, но не можев ништо да научам, и татко ми се распраша бидејќи виде дека јас не можам ништо да научам, и ме прати во Битола на уште три години, и потоа во средно училиште во Скопје. - да имам завршено основно во Битола, и средно во Скопје, но четвртата година само еден месец сум бил на училите бидејќи имаше пукање тогаш, 2001 година, и татко ми не ме пушти, потоа имав проблеми додека не ја зедев дипломата но на крај успеав.

Образование во основни редовни училишта	Тетово само - основно образование имам завршено во редовно ушлите „Лирија,, во Тетово, средно не ме однесоа моите. -јас завршив основно образование тука во Тетово, во ОУ „Лирија,, потоа продолжив во специјално средно училиште само за глуви во Скопје. -само основно училиште имам завршено во селското училиште во Желино, средно не продолжив, но ништо немам научено.
Без образование	Тетово -не, јас немам завршено школо бидејќи татко ми не ме пуштил, јас сум била многу убава, расна, оглувив на 5 години од уроци, и татко ми одлучи да не ме пушти во школо, ме порасна за да ме омажи. -не, немам завршено школо, еден глум Ештреф од Тетово, он ме носеше во школо, но јас избегав, не сакав да учам. Гостивар -не, татко ми не ме пушти во школо.
Постојат бариери при запишување на високото образование	Тетово -мислам дека многу е тешко глумите ученици да се запишат и да завршат факултет, тоа и професорите ни го велеа додека бевме во средно, имаме проблеми со комуникација. Гостивар -мислам дека е многу тешко на факултет

	бидејќи нема толкувачи на факултет, како ќе се разбереме со професорите. во средно не ни даваа мотив за факултет, ни велеа дека за нас доволно е само средно, така да сигурно е многу тешко.
Не постојат бариери при запишување на високото образование	Тетово -да, можат да се запишат глумите ученици на факултет, ама само на тие што се специјални за глуви, има такви факултети, и полесно би им било, ја знам дека има глуви кои завршуваат факултет тука кај нас, ама мислам дека малку потешко им е, но кога се сака се може. -да, може да се запишат без проблеми, се ќе оди писмено, и на испит со кратки прашања, ќе ги положи сите испити, јас знам едно девојче од Кичево која е при крај со студии. Гостивар - мислам дека без проблеми можеме да завршиме, јас бев многу добар ученик во средно, завршив за технички цртач, и ме примија во Загреб, но немав пари да студирам, иначе сигурна сум дека ќе завршев.

Во однос на третото прашање, констатиравме разлика во однос на начинот на основно образование, т.е. **3 испитаници од Тетово** завршиле редовно основно образование, додека во Гостивар ниту еден, во **Тетово 5 испитаници** се без образование, за разлика од Гостивар каде што само **1** е без образование.

Истотака разлика има во однос на основно и средно специјално образование, каде што констатиравме дека во Гостивар **19 се образовани**, за разлика од Тетово со

12 испитаници. Во ставовите во однос на можноста за запишување на високо образование не констатиравме разлика.

5. Влијанието на инклузивното образование врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух

Концепт	Цитати на испитаниците
Инклузивното образование има позитивно влијание врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух	Тетово -јас мислам дека убаво е да учат заедно со децата што слушаат, ќе научат поубаво да зборуваат, потоа се ќе им биде полесно. Гостивар -мислам дека е убаво да учат заедно со децата што слушаат, но да има и преведувач, така полесно би им било, и ќе се научат поубаво.
Инклузивното образование има негативно влијание врз самоперцепирањето на ученици со оштетен слух	Тетово -само глуви, и тоа чисто глуви, дури и со наглуви не треба, бидејќи тие се прават важни, а замисли со децата кои слушаат, ќе ги исмејуваат. -подобро е само глуви, сам сум бил во редвно и цело време ме исмејуваа, и ништо немам научено. Гостивар -само глуви деца, јас бев со специјално училиште и многу убаво ми беше, само што треба да има на мајчин јазик, пример мене ми е тешко да ги читам од уста роднините бидејќи не знам албански. -само глуви, и тоа чисто глуви, дури и со наглуви не треба, бидејќи тие се прават важни, а замисли со децата кои

	слушаат, ќе ги исмејуваат.
--	----------------------------

Четвртото прашање истотака не издвои голема разлика во ставовите, што значи против инклузија за изјаснија **19 испитаници** од Гостивар, додека во Тетово **17**, додека **3 испитаници** од Гостивар беа про инклузија, во Тетово само еден испитаник го дели тоа размислување.

6. Оствраување на правата за социјална помош и заштита во Република Македонија

Концепт	Цитати од испитаници
Ги оствариле правата за социјална помош и заштита	Тетово -да, имам примено социјална помош до 26 години како посебен додаток за глуви, и потоа продолжив да примам социјална помош за невработено лице по 4500 ден, но некој ме шпинурал дека имам кола, и ми го прекинаа. - да сум примил по 1300 ден, како невработен, но тие ми ги прекинаа поради една награда што добив во натпревар од сојузот, по грешка ми ги пуштиле со назнака додаток, и толку веќе не примам. Гостивар -да имам примено социјална помош, но не како додаток за глуви, туку само како невработен, по 800 ден, откако завршив средно, потоа се вработив и веќе немам примено ништо. - да имам примено, точно до сега, 26 години имам, по 4300 ден, и само што ми прекина сега ме фати новиот закон по 4000 ден што ќе ни даваат, така да мислам дека тука сум имал повеќе среќа од другите.
Не ги оствариле правата за социјална помош и заштита	Тетово -не, никогаш ништо не сум примил, дали татко ми не знаел, не знам, ама јас не сум примил, и така веднаш се вработив после средно, и не сум се распрашал

	дали ми следува нешто или не. -јас се вработив веднаш во „Униус,, така да никогаш немам примено. Гостивар -не, немам примено никогаш, тогаш даваа по социјален статус, а мојот татко работеше во Загреб, добро бевме финансиски, и мене не ми дадоа додаток за глуви. јас сум работела уште од 15 години, така да не сум примила никогаш, не сум знаела дека ми следуваат.
--	--

Во однос на петото прашање, дали лицата со оштетен слух ги имаат остварено правата за користење на социјална заштита и помош, **9** испитаници од Гостивар одговорија позитивно, во Тетово **13**, не примиле **7** испитаници во Гостивар, додека во Тетово не примиле **11**.

7. Степен на задоволство од социјаните приходи

Концепт	Цитати од испитаници
Задоволни од приходите на социјалната помош	Гостивар -па да, јас работев и приватно така да мислам дека доволни ми беа, подобро толку отколку воопшто да не примаш. -не се многу, ама сепак се нешто, подобро малку отколку воопшто да не примаш, има луѓе што никогаш не примиле.
Незадоволни од приходите на социјалната помош	Тетово -порано доволни ни беа, зошто 4300 ден вредеа, но сега со тие пари не можеме ни сметиките за електрична струја да ги покриеме. -не, тоа е смешна сума, ако што не сум женет, немам деца, илјада и нешто денари мислам дека е смешна сума за социјална помош. Гостивар -порано додека живеев со моите доволно беа, ама сега што сум женет, многу малку се, само за памперси ми одат и толку. -не, воопшто не беа доволни, почнуваа од 4 илјади и нешто и секоја година се намалуваа.

Разлика има само во концептот дали се задоволни од приходите од социјалната помош, каде што од Гостивар 2 испитаници се изјаснија дека се, додека 38 не се, за разлика од испитаниците од Тетово, кои ниту еден од нив не бил задоволен, значи сите 40 се незадоволни.

8. Самоперцепирањето на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Степен на самоперцепирање со чувство на рамноправност со популацијата што слуша	Тетово -не, зошто да се чувствувам различен од другите, тие си имаат свој јазик, јас си имам мој јазик, другите треба да го научат мојот јазик, зошто јас нивниот го знам. -не, воопшто не се чувствувам различен, јас многу убаво се разбираам со сите, јас зборувам, другите ме разбираат, потоа од нив барам само полека да зборуваат и ги разбираам. Гостивар -јас мислам дека сме исти сите, зошто да сум јас различен од другите што слушаат, и кај нив има неписмени и кај нас, што значи дека и кај нив неписмените не можат да се разберат, ние што имаме образование немаме порблеми да се разбереме. -да се разликувам од другите, но тоа не ме прави да се чувствувам поразлично од другите.
Степен на самоперцепирање со чувство на разлика од популацијата што слуша	Тетово -мислам дека сум различен само бидејќи не слушам, да можам да зборувам и да слушам тогаш мислам дека без проблеми би нашол и работа, и би завршил многу незавршени обврски, не за друго.

	Гостивар -јас се разликувам од другите бидејќи не слушам, и не можам да зборувам.
Степен на самоперцепирање со чувство на помала вредност во однос на популацијата што слуша	Тетово -јас не можам два муабети да поврзам со другите бидејќи не знам ни знаковен, како да не се чувствувам различен, и пониско од другите? -па да, мислам дека сум многу различен, тие си разговараат меѓу себе а јас ги гледам како глуп, истотака на работа и шефот ќе ми побара нешто, јас ќе треба сто пати да го прашувам што ми рече бидејќи не го рабирам.
	Гостивар -па да, мислам дека сум многу различен од сите, само јас од моето семејство не слушам, другите сите слушаат, и се чувствувам помалку вреден од нив. -мислам дека ние сме многу различни од тие што слушаат, ние сме поповлечени, посрамежливи бидејќи не можеме да се разбираме.

Анализирајќи ги одговорите во однос на шестото прашање, се одвоија три концепти, односно **8 испитаници во Гостивар имаат висок степен на самоперцепирање со чувство на рамноправност со популацијата што слуша, додека во Тетово 5, 7 испитаници од Гостивар имаат степен на самоперцепирање со чувство на разлика во однос на популацијата која слуша, во Тетово 12, и 5 испитаници од Гостивар имаат чувство на помала вредност во однос на популацијата која слуша, додекаа во Тетово 3.**

9. Прифатеноста на лицата со оштетен слух како лингвистична култура.

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух се прифатени како лингвистична култура	Тетово -јас мислам дека добро ме прифаќаат сите други што слушаат, бидејќи цело мое семејство слуша, и нивното друштво е и мое друштво. --јас мислам дека многу убаво ме прифаќаат, никогаш не ме делиле од било кое случување, ме сметаат само како лице со посебен начин на комуникација, но не како неспособна. Гостивар -добро сум прифатен од сите, малку имам потешкотии првиот пат кога ќе се видиме, но кога ќе ме видат дека ги разбираам, потоа многу убаво ме прифаќаат, сметаат дека јас си имам свој јазик. -јас се рабирам многу убаво со нив бидејќи зборувам, и само ќе побарам малку полека да зборуваат, знаат дека јас си имам свој јазик, но можам и нивниот јазик да го зборувам.
	Тетово -не, мислам дека не ме прифаќаат како глув, само едно здраво имам со нив и толку, мислам дека ме сметаат за неспособен а не како посебен. -не, не ме прифаќаат воопшто, ми

Лицата со оштетен слух не се прифатени како лингвистична култура

викаат ти си глуп, не те разбираме, и така останувам да се дружам само со глумите лица, бидејќи можат само да ме исмејуваат, така да подобро само со глуми.

Гостивар

-мислам дека воопшто не ме прифаќаат, затоа и многу малку се дружам со нив, многу брзо се нервираат бидејќи јас ги препрашувам што зборуваат, и стануваат од маса.

-не, мислам дека не сметаат како инвалиди, не како лица со посебен јазик, затоа не се дружам со нив.

Лицата со оштетен слух делумно се прифатени како лингвистична култура

Тетово

-не дека не не прифаќаат, но многу тешко се разбираме, и затоа понекогаш не не прифаќаат, но не се тие виновни, не можеме да се разбираме, тоа е проблемот.

--понекогаш ме прифаќаат, знаат дека јас си имам свој јазик, и ќе ме викнат на кафе, се дружиме, но многу брзо се нервираат, и јас се нервирам што не можеме да се разбереме, мислам дека ме сметаат како глупа понекогаш.

Гостивар

-не дека не ме прифаќаат, но не ме разбираат, и не се трудат да ме разбират, не ме сметаат за неспособна, но не ме сакаат многу во нивното друштво.

--јас имам друштво што слушаат, ме прифаќаат само кога ја имам ќерка ми со себе, она ми преведува, иначе сама кога

	сум тешко се разбираме.
--	-------------------------

Во однос на седмото прашање поголема разлика воочивме во концептот, **не се прифатени како лингвистична култура**, односно во Гостивар 11, во Тетово 7, додека концептот **прифатени се како лингвистична култура**, има минимална разлика од еден испитаник, односно во Гостивар 8, во Тетово 9 испитаници сметаат дека **се прифатени како лингвистична култура**. Во однос на третиот концепт делумно **се прифатени како лингвистична култура**, во Гостивар само еден испитаник се изјасни со ова размислување, додека во Тетово 4 испитаници

10. Социјалната интеракција на лицата со оштетен слух со популацијата која слуша

Концепт	Цитати од испитаници
Комуникација на задоволително ниво	Тетово -да, јас се дружам само со лицата кои слушаат бидејќи во мое село нема друг глув освен мене, така да само со нив излегувам на кафе, се дружиме. --да, јас имам многу добра комуникација со сите, излегувам на кафе, и сите ме разбираат, било да се албанци, македонци, турци, а јас сум босанец. Гостивар -јас имам доста друштво што слушаат, со комшиите се слагам многу убаво, имам другари, излегуваме на кафе, одиме на фудбалски утакмици, но ако видам дека некој сака да ми збори зад грб, тогаш се оддалечувам од него. --јас многу се дружам со колегите на работа, многу убаво се разбираме, немам никакви проблеми со нив, додека со другарите во село помалку бидејќи многу време сум на работа, и малку време имам са другарите во село, но кога имам слободно време обавезно се гледаме на кафе.
	Тетово -многу слабо комуницирам со нив, само се поздравуваме, краток муабет за семејството дали се добро и толку, не ме разбираат и немаат трпение да ме

Слаба комуникација	слушаат. -имам многу малку комуникација, колку за поздравување, повеќе со глумите лица се дружам, па не ме разбираат, не се тие виновни. Гсотивар -се дружам малку со комшивките колку за на чај кога ќе одам кај нив, иначе да имавме клуб не би отишла ни малку, ќе го научев знаковниот јазик, и така не се разбираме. -се дружам само со една пријателка, она е единствена што ме рабира, другите многу малку.
Отсуство на комуникација	Тетово -не, воопшто немам е комуникација со лицата кои слушаат, ниту со комшиите, никој не ме разбира, зошто да се трудиме, подобро си доаѓаме во сојузот и тука со нив. -немам комуникација со лицата што слушаат, замислете ако братучед ми кој слуша нема трпение за муабет со мене, ќе почнеме нешто да разговарам, и веднаш ќе избега ќе ми рече немам време сто години да те чекам за да те разберам, што очекувам од другите. Гостивар -не, јас немам никава комуникација со популацијата која слуша, бидејќи јас не знам ни знаковен, не знам ни како да разговарам со нив, понекогаш се трудам ама не можам никако да се разберам.

	-не, јас немам комуникација со лицата што слушаат, комшиите ми се албанци, и не можам да ги читам од уста, затоа само со глуви се дружам, еве доаѓам на гости кај нив.
--	--

Според одговорите на осмото прашање, поголема разлика воочивме во концептот отсуство на комуникација со лицата кои слушаат, односно во Гостивар се изјаснија 13 за тој став, додека во Тетово само 6, за концептот задоволителна комуникација 4 испитаници од Гостивар се задоволни, додека во Тетово 8, додека за концептот слаба комуникација со лицата кои слушаат се изјаснија 3 испитаници од Гостивар, додека во Тетово 6.

11. Стручното образование и преквалификација на лицата со оштетен слух

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух го поседуваат потребното стручно образование за вработување	Тетово -да, имам завршено средно стручно образование во Скопје за аутолимар, мајстор сум за тоа. -да, имам завршено средно образование во Скопје за металостругар. Гостивар -да, имам завршено средно стручно образование во Скопје за дреар. -јас имам завршено за водоинсталатер во Скопје, но истотака знам убаво да цртам, имам многу убави слики за продавање.
Лицата со оштетен слух не го поседуваат потребното стручно образование за вработување	Тетово -јас имам завршено само основно образование, немам никаква струка, освен чистачка не знам дека нешто друго би знаела да работам. Гостивар -не, не сум била во школо, но знам да шијам, да везам, дома везам димии, но немам диплома за шивачка, во фирми бараат диплома. -јас не сум бил во школо, но знам многу убаво да кречам, да малтерисувам, глет, абриб, но кај и да одам бараат диплома за тоа, а јас немам, затоа работам

	приватно сам, преку луѓето што ме знаат, во фирма не можам да се вработам.
Лицата со оштетен слух немаат посетено обуки, курсеви за преквалификација	Тетово -немам посетено никакви обуки, мојот газда никогаш не ме зема во обзир мене, милси дека јас не сум способен за друга струка.
	Гостивар -не, никогаш немам посетено некоја обука или курс, мислам дека тоа и кошта, јас немам пари да плаќам курсеви, и мислам дека колку курсеви и да завршине ние пак ќе ни биде тешко за вработување бидејќи сме глуви. -не, за жал немам посетено, а мислам дека тоа е многу убаво бидејќи имаш повеќе можности за вработување.

Од 40 испитаници, **18 испитаници од Гостивар** го поседуваат потребното стручно средно образование за да можат да се вработуваат според стручните струки кои ги поседуваат, додека во Тетово **12. 2 испитаници од Гостивар не поседуваат стручно образование**, што претставува голема разлика во однос на Тетово, кај кои констатиравме дека **8 испитаници** немаат средно образование, додека сите **40 испитаници се изјаснија дека никогаш не посетиле ни обуки, ни курсеви за преквалификација за одредено работно место.**

12. Состојба на вработеност и постоење на фирми и заштитни работилници за вработување на лица со оштетен слух во градот Тетово и Гостивар

Концепт	Цитати од испитаници
Лицата со оштетен слух се во работен однос	Тетово -работам во основно училиште во моето село Селце, преку една невладина организација се вработив, веќе седум месеци, ама уште немам решение. Гостивар -да, сега работам во ЈП „Комуналец,, веќе две години, ама без решение сум, порано имам работено во една приватна фирма, сега многу мала плата имам, 8000 ден, ни патни трошоци ми плаќаат, само 1500 ден са храна ми даваат, ама јас работам физичка работа, кај можам да се нахранам со 1500 ден 23 дена во месецот, придонеси не ни плаќаат, немам здравествено ни пензиско осигурување. -да работам во ЕЛЕМ, таму сум веќе 24 години, и јас сум единствениот мајстро на дребонг, порано бевме тројца, но отидоа во пензија, и сега јас сум главен мајстор, ама плата не ми покачија поради тоа, ми рекоа дека требало да имам петти степен на образование за да ми покачат плата, а мојата работа е со голема одговорност, еве сега полагам испити, па ќе видиме кога ќе ја земам дипломата.
	Тетово -не, сега не работам, порано работев во

Лицата со оштетен слух не се во работен однос	„Униус,, заштитна работилница, ама се затвори, отиде под стечај, и еве колку години сум без работа, никој не ме вработува, сам си работам приватно каде што ќе ме викнат луќето што ме знаат. -не, не работам, на инвалидска пензија сум. -не, не работам, ме примија сега со конкурсот во „Макеоднски шуми,, но уште ме немаат викнато. Гостивар -не, сега не работам ништо, не можам да најдам работа, ни на црно не ме вработуваат, а порано работев на срно во Елем. -порано работев во една приватна фирма, ама се затвори и сега сум невработена.
Постојат доволно фирми за вработување	Тетово -многу е тешко за вработување за глувите, фирма има, но тие ги вработуваат само привремено, затоа не има во толку голем број невработени. Гостивар -има фирми што вработуваат, ама ги злоупотребуваат, еве пример мене, јас се водев како вработен во една приватна фирма во Гостивар три години, колку што законот го обврзуваше да ме задржи, јс ниту еден ден не стапнав на работа, а барав од газдата да ми најде работно место, јас не сакав дома да

	седам, но тој ми викаше „што ќе ти е работа, еве ти давам плата да седиш дома, кај го има тоа,,, он ме плаќаше пола плата бидејќи седев дома, и само што заврика три години ме избрка, а зеде добро пари за тоа, бидејќи бевме четворица, по 5000 евра за секој од нас, плус беше ослободен од даноци, а сега сум невработен.
Не постојат доволни фирми за вработување	Тетово -не, во Тетово нема доволни фирми, еве пример јас колку време сум невработен, а барам, преку брат ми, преку татко ми, но штом ќе слушнат дека сум глуп, автоматски ме земаат во обзир. -не, фирми што ги вработуваат глупите нема, многу малку, треба повеќе фирми да има, да не прават разлика зошто ако се глупи не значи де се неспособни, ама тоа треба општината да ги напेटра да ги вработуваат. Гостивар -не, мислам дека нема доволни фирми, не дискриминираат веднаш, штом ќе видат дека не можеш да разговараш убаво, не те разбираат, толку, веднаш те бришат од список.

Од десетото прашања, одговорите на испитаниците кои ги групиравме во четири концепти, утврдивме минимална разлика во однос на концептот дали се во работен однос, односно во Гостивар 9 испитаници се во работен однос, во Тетово 11, додека 11 испитаници од Гостивар не се во работен однос, 9 испитаници од Тетово истотака не се во работен однос, 13 испитаници од Гостивар сметаат дека има доволни фирми за да ги вработат, истото го мислат 10 испитаници од Тетово.

Последниот концепт нема доволно фирми за вработување, 7 испитаници од Гостивар сметаат дека нема, додека во Тетово тој број е поголем 10.

13. Влијанието на работната околина врз социјалната интеракција

Концепт	Цитати од испитаници
Работната околина влијае позитивно врз социјалната интеракција	Тетово -да, се дружам многу со колегите на работа, па само со нив повеќе се дружам, со другите немам многу време, се враќам изморен од работа и немам време, со нив ми е многу убаво, ми помагаат, ме разбираат, и без проблеми си комуницираме, тие ми се најдобри пријатели. --колегите на работа ме научија како да работам, тие слушаа, и кога не вработија тие полесно учеа, потоа мене ми помагаа, и со нив ден денес се дружиме. Гостивар -во Охрид кога работев како девојка, пред да се омажам, работев во печатница, многу убаво ми беше со колегите, сите ми помагаа, и јас се луస్తుвав стварно пријатно, имав вистински пријатели таму.
Работната околина не влијае врз социјалната интеракција	Тетово -немаме многу комуникација, пример и помош да ти притреба ќе ти викат снајди се сама, не ти помагаат, плус јас не знам знаковен, мене ми е тешко, како ќе се разбирам со нив, само се поздравуваме кога ќе стигнам на работа и толку. Гостивар -не, кај мене не влијае многу бидејќи јас сум еден мајстро на дребонг, и немам

	многу контакт со другите лица, така да некако осамен сум на работното место. -во рибарникот сме само двајца чувари, и тој се искара бидејќи мене ми плаќаат патни трошоци а на него, така да кај мене не влијае работната околина бидејќи немам контатк со никој.
--	---

Што се однесува на десетото прашање, издвоивме четири концепти, но констатиравме минимална разлика во однос на ставовите, односно во првиот концепт раликата е само еден испитатник повеќе од Тетово, односно **15 испитаници** од Тетово сметаат дека **работната околина им влијае позитивно**, во Гостивар **14**. Во однос на вториот концепт разликата е истотака еден испитаник, **6 испитаници** од Гостивар сметаат дека **работната околина нема влијание** врз социјалната интеркација, додека во Тетово само **5**.

14. Влијанието на употреба на толкувач врз социјалната интеркација

Концепт	Цитати од испитаници
Употребата на толкувач влијае врз социјалната интеркација	Тетово -да, мислам дека со толкувач е многу поубаво, замисли вака со лицата што ги знам понекогаш седиме на кафе, но бидејќи не се рабизраме само си се гледаме додека не го пиеме кафето и толу, а да има толкувач ќе разговараш за различни теми, ќе се запознаеш подобро. Гостивар -да, мислам дека многу поубаво и многу полесно би ни било пример да имаме толкувач со нас, разговорот би траело повеќе, не би се разликувале од другите.
Употребата на толкувач не влијае врз социјалната интеркација	Тетово -јас не знам знаковен, така да мене не ми врши многу работа толкувачот бидејќи и него нема да го разберам, мислам дека кај мене нема голема разлика дали имам со мене толкувач или не. Гостивар -не, јас си имам доста друштво, јас зборувам, ти ме слушаат, а на нив им викам полека да зборуваат, апсолутно немам потреба од толкувач, ист број на пријатели би имал и со толкувач и без толкувач. -не, за мене не е проблем, можам да кажам дека со 90 % од нив се разбирам без проблеми, толкувач би ми олеснувал

	само за на суд, инаку за друштво, си имам доволно друштво.
--	---

Третиот концепт се издвои со разлика од четири испитаници повеќе за Гостивар, односно **17 испитаници од Гостивар** сметаат дека употребата на толкувач влијае врз социјалната интеракција, додека во Тетово **13**. Во однос на последниот концепт **3 испитаници од Гостивар** сметаат дека употребата не толкувач не влијае врз социјалната интеркација, додека во Тетово **7 испитаници** го мислат истото.

15. Јазичната бариера, фактор за пристап до информации и потреба на толкувач во средствата за информирање

Концепт	Цитати од испитаници
Постои јазична бариера во процесот на информирање и има потреба од толкувачи во средствата за информирање	Тетово -да постои, бидејќи јас не знам ни знаковен, не знам ни да читам, како ќе се информирам, многу ми е тешко сам да се информирам за било што. -многу малку има превод, треба барем по собраниските канали, да се информираме закони, тоа што ни следува, или во документарните програми, барем да се запознаеме со новините. Гостивар -да имам потешкотии да се информирам, бидејќи толкувачот што е на МТВ го користи новиот знаковен јазик, јас не го разбираам многу убаво, старото беше многу поубаво, сега со новиот многу лошо направија. -јас сметам дека треба да има толкувач и во филмовите, зошто пример и така плаќа телевизијата за преведувач на писмено, зошто да не плаќа за толкувач на филмови, тие зборуваат на англиски, ние не ги разбираме, барем вака колку толку ќе разбереме нешто, нема да ги гњавиме децата цело време да ни преведат.
	Тетово -за информирање немам проблеми бидејќи го користам компјутерот,

Не постои јазична бариера во
процесот на информирање

односно интернет, истотака преку интернет си контактираме со други глуви лица од цел цвет, има една посебна програма наречена гом-фрог, и си го пуштаме си контактираме.

Гостивар

-не, немам проблеми за информирање, фала богу јас знам да читам, си користам интернет, отварам различни веб страници, читам весници, е сега ептен на телевизија ако има нешто повеќе, но сега се има на интернет.

Во однос на 12 прашање не констатиравме никаква разлика во ставовите на испитаниците од Тетово и Гостивар.

16. Оствраување на правото за користење на бесплатен толкувач според Законот за употреба на знаковен јазик

Концепт	Цитати од испитаници
Не ги оствариле правата поради неинформираност	Тетово -не не сум знаела, сега прв пат слушам од вас, досега цело време секретарот на здружението не дружела каде и да сме имале потреба, ама тоа е многу убаво ако е вистина. -не, не сум знаела, ама тоа е убаво само ако имаме толкувач од Тетово, инаку од Скопје јас не ги разбирам, барем тие што се на телевизија не можам да ги разберам, нашиот толкувач треба да го знае нашиот знаковен јазик, овој што го користиме во Тетово, само така може да ни помогне. Гостивар -никогаш немам користено, прв пат слушам, тоа е многу убаво, ние од кога бараме да имаме толкувач, сега ќе се распрашаме па ќе видиме колку ќе можеме да искористиме, сигурно не треба да ги платиме?
	Тетово -знам, но мислам дека кај нас не доаѓаат бидејќи државата не ги плаќа, ние треба да имаме о нашиот град, нема потреба од Скопје да ни доаѓаат. Гостивар -знам како не, јас сум благајник на Сојузот на глумите и наглуви на Р.

Не ги отвариле правата иако биле информирани	Македонија, и член сум на комисија кои се борат за правата на лицата со оштетен слух, но досега го немам користено правото за бесплатно толкување бидејќи не доаѓаат од Скопје. -знам, но мислам дека кај нас не доаѓаат бидејќи државата не ги плаќа, ние треба да имаме о нашиот град, нема потреба од Скопје да ни доаѓаат.
--	--

Последното прашање резултираше со разлика од 5 испитаници во однос на првиот концепт, односно 14 испитаници од Госитвар не го оствариле правото за користење на бесплатен толкувач поради неформираност, додека во Тетово тој број е 19, 6 испитаници од Гостивар не го користел тоа право иако биле информирани, додека во Тетово само еден испитаник бил информиран.

17. Степен на задоволство од бројот на часовите за бесплатно толкување според Законот за знаковен јазик

Концепт	Цитати од испитаници
Да, доволни се 30 часа годишно бесплатно преведување	Тетово -сметам дека се доволни 30 часа, па ние досега не сме користеле ниту еден час а не па 30, еве секој месец по 2 и пол часа, мислам дека се доволни за почеток. Гостивар -мислам дека зависи од глумото лице, на некој повеќе на некој помалку, но во просек сметам дека се доволни. -мислам дека се доволни, ќе видам на саат, ако пречекори ќе го прекинам, досега сме немале па затоа мислам дека се доволни.
Не, не се довлни 30 часа годишно бесплатно преведување	Тетово - мислам дека треба повеќе, што можеме со 30 часа да завршиме работа. Гостивар -мислам дека се малку, замисли ако имаш работа на суд, парницата да трае неколку часа, и толку, повеќе немаш право на повеќе.

19 испитаници од Гостивар сметаат дека им се доволни 30 часа годишно, додека во Тетово 17, еден испитаник од Гостивар смета дека не им е доволно 30 часа, за разлика од Тетово каде 3 испитаници го делат истото размислување.

VI. ЗАКЛУЧОЦИ И ДИСКУСИЈА ОД СПРОВЕДОНОТО ПОЛУСТРУКТУИРАНО ИНТЕРВЈУ СО ИСПИТАНИЦИ СО ОШТЕТЕН СЛУХ ВО ОПШТИНИТЕ ТЕТОВО И ГОСТИВАР

Од анализираните резултати, ние дојдовме до следните заклучоци, преку кои се дава една слика за моменталниот статус на лицата со оштетен слух во општините Тетово и Гостивар.

1. Како заклучок на првото истражувачко прашање *констатиравме дека 55 % од испитаниците се соочуваат со потешкотии во комуницирање при пристап до примарните здравствени установи*, и никогаш не одат сами, секогаш се придружени од друго лице, со подобри комуникативни способности, најчесто лице кое слуша, што се преклопува со резултатите од истражувањето на Laura Ringham, 44 % од пациентите не се разбирале убаво со медицинскиот персонал.

Во однос на секундарните и терцијарните здравствени установи, *сите испитаници се соочуваат со потешкотии во комуникација со здравствениот персонал*, како што се соочувале и испитаниците од истражувањето на Sanny Reynolds, доколку се појавиле сами во секундарните и терцијарните здравствени установи.

За разлика од резултатите од истражувањето на Laura Ringham, каде 44 % од испитаниците се изјасниле дека во нивните матични ординации имаат најмалку еден визуелен екран за информирање за пациенти, ние констатиравме дека *во матичните ординации на нашите испитаници, ниту една од нив нема обезбедено адаптација во однос на пристапноста до неопходните информации*, но се надеваат дека еден ден и тоа ќе им обезбеди државата.

2. Во однос на второто истражувачко прашање, констатиравме дека 85 % од испитаниците имаат *здравствено осигурување*, но ниту еден од нив не запознаен со правото на ослободување од партиципација, значи сите корисници на здравствено осигурување плаќаат партиципација.

Во контекст на здравствениот аспект ги издвоивме и ставовите за кохлеарниот имплант, 82 % од испитаниците ја сметаат како ризична процедура, непотребна, бидејќи се чувствуваат како посебна лингвистично малцинство, и апсолутно не е потребно тие да се прилагодат на слушната популација.

3. За третото прашање дојдовме до заклучок, дека 77 % од испитаници имаат *средно образование*, во специјално училиште за глуви во Скопје, но од нив 9.6% немаат *воопшто основно образование*, што значи дека директно се запишале во

средно образование поради неинформираност, но сепак можеме да заклучиме дека лицата со оштетен слух се здобиле со потребното образование.

77 % од испитаниците сметаат дека како глуви многу тешко може да се запишат во високото образование, додека во Велика Британија 854 глуви студенти биле запишани во високото образование според истражувањето на Joan Fleming и John A. Nau, глуви студенти, насловено „Глуви и успешни“, во 2006 година.⁶¹

4. Во однос на четвртот прашање, дури 92 % од испитаниците сметаат дека инклузивното образование влијае негативно врз самоперцепирањето, што соодветствува со резултатите добиени од истражувањето на Anny Malick, во нејзиното истражување, според кои тие ученици поминуваат во неколку фази пред да стигнат до степен на високо самоперцепирање, или можеби никогаш не стигнуваат.

5. За петото истражувачко прашање дојдовме до заклучок дека 55 % од испитаниците ги имаат остварено нивните права за користење на социјална помош, што значи дека скоро половина од испитаниците не ги искористеле нивните права поради неинформираност. Истотака заклучивме дека и тие што ги оствариле нивните права, 90 % од нив сметаат дека сумата што ја добиваат како социјална помош не им ги покрива ни основните потреби за секојдневно живеење.

6. Во однос на шестото прашање, 32 % имаат висок степен на самоперцепирање, испитаниците кои го делат ова мислење имаат завршено средно специјално образование, и се во работен однос, што значи дека резултатите кои ги добила Katherine Rogers, корелираат со нашиот заклучок, дека степенот на образование и начинот на образование, како и чувството на припадност влијаат врз самоперцепирањето. 47 % испитаници имаат степен на самоперцепирање со чувство на разлика, не се чувствуваат помалку вредни, но свесни се дека се различни и ограничени во однос на популацијата која слуша.

7. Во седмото истражувачко прашање констатиравме дека подеднаков е процентот на испитаниците кои сметаат дека се прифатени како посебна лингвистична култура, дека имаат свој јазик, и дека се јазично малцинство, односно 42 %, и дека не се прифатени како лингвистична култура, односно 45 %, бидејќи сметаат дека сеуште ги гледаат како лица со посебни потреби, и омаловажувачки.

⁶¹ Fleming J., Hay, J., 2006: Deaf and successful <https://www.google.com/#q=deaf+and+successful++class+of+2000> [Assessed 1 of March]

8. Во осмото истражувачко прашање заклучивме дека поголемиот дел од испитаниците *немаат воопшто комуникација со популацијата која слуша*, бидејќи не можат да се разберат, и дека не се ни трудат да ги разберат, односно 47 %, додека 30 % сметаат дека имаат добра комуникација, немаат проблеми ни потешкотии.

9. Од деветото истражувачко прашање заклучивме дека дури 75 % од испитаници ја поседуваат потребната стручна спремност, за да можат да се вработуваат, но ниту еден испитаник не посетил обука или бил преквалификуван.

10. Во однос на десетото прашање, 50 % од испитаниците се во работен однос, но не ги уживаат сите права кои им следуваат со законот за работен однос, додека другите 50 % не работат апсолутно ништо, што е алармантно со оглед на степенот на образование што го поседуваат, но е пропорционално со резултатите добиени од истражувањето на Галаудет Институтот за Истражување, каде што степенот на невработеноста на лицата со оштетен слух стигнува до 60 %, но не и со резултатите добиени од Кралскиот Институт за Глуви, според кои вработеноста на глувите пристигнува 63 %.

57 % од испитаниците сметаат дека во нивните градови има доволни фирми со можности за вработување, но истите ги злоупотребуваат лицата со оштетен слух или инвалидите само за да ги добијат бенифициите од страна на државата и потоа пак ги бркаат на улица после три години.

11. Во однос на десетото прашање, 72 % од испитаниците сметаат дека работната околина им влијае позитивно врз социјалната интеракција, бидејќи на работа контактот со вработените е неизбежен, што значи дека со самиот контакт им се овозможува да создаваат социјални интеракции, но кореспондира со резултатите добиени од истражувањето на Кралскиот Институт за глуви, каде што 55 % сметаат дека на работа се чувствуваат изолирани.

Употребата на толкувач би им го зголемил степенот на социјалната интеркација со лицата кои слушаат според 75 % од испитаниците, бидејќи сметаат дека со самиот факт што би се разбрале, би имале блискост со лицата кои слушаат

12. Што се однесува на дванаесетото прашање, сите испитаници сметаат дека во медиумите за информирање треба да има повеќе превод од толкувач, и преводот да биде усогласен според знаковниот јазик кој го користат мнозинството од глувите лица кои живеат во Македонија. За 85 % од испитаниците јазичната

бариера претставува фактор при информирање, бидејќи освен знаковниот јазик кој го владеат релативно добро, во пишување и читање се многу послаби.

13. За последното прашање заклучивме дека ниту еден испитаник не го користел правото за бесплатно толкување, дури 83 % од испитаниците не биле запознаени со тоа право. 90 % од испитаниците сметаат дека им се доволни 30 часа бесплатно преведување од толкувач, поради фактот дека до тој момент немаа користено, па сметаат за почеток е доволно, бидејќи најголема потреба од толкувач имаат по јавните установи, како што е судот, општината итн.

Анализирајќи ги резултатите од нашето истражување во однос на тематската рамка, можеме да ги донесеме следните заклучоци:

1. Испитаниците имаат потешкотии во комуникација при пристап до здравствените установи, но се задоволни од покриеноста на здравствените услуги од страна на фондот за здравствено осигурување.
2. Имаат завршено средно образование во специјални училишта за глуви лица.
3. Ги оствариле правата за социјална помош но не се задоволни од приходите.
4. Испитаниците немаат висок степен на самоперцепирање, и слаба интеракција со популацијата која слуша.
5. Имаат соодветна стручна спремност, но немаат преквалификација.
6. Во општините Тетово и Гостивар постојат минимални можности за вработување на лицата со оштетен слух.
7. Лицата со оштетен слух се соочуваат со јазична бариера во процесот на информирање, и не го оствариле правото за користење на бесплатен толкувач според Законот за употреба на знаковен јазик.

VII. ЗАКЛУЧОЦИ ОД КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА СТАВОВИТЕ ОД ИСПИТАНИЦИТЕ ОД ДВЕТЕ ОПШТИНИ

Компаративната анализа ни даде можност за да ја согледаме разликата во статусот на испитаниците од двете општини.

Значителни разлика констатиравме во однос на третото истражувачко прашање, односно степенот и видот на образование, т.е. заклучивме дека испитаниците процентуално се пообразовани од испитаниците од Тетово, значи 47 % во Гостивар имаат завршено средно образование, додека во Тетово 30 %. Разлика има и во начинот на образование, односно во Тетово 9 % имаат завршено основно образование во редовно училиште, во Гостивар сите завршиле во специјално училиште. Разлика има и во фактот дека во Гостивар само еден испитаник е без образование, додека во Тетово дури 5 испитаници се необразовани, односно 12.5 %.

Минимална разлика истотака заклучивме во однос на шестото прашање, каде што 20 % од испитаниците од Гостивар имаат висок степен на самоперцепирање, додека во Тетово 12.5 %, додека степен на самоперцепирање со чувство на разлика имаа поголем процент на испитаниците од Тетово 30 %, што претпоставуваме фактор за таквото перцепирање е степенот и начинот на образование.

Поголема разлика воочивме во однос на осмото прашање, степен на комуникација со популацијата која слуша, процентуално испитаниците од Тетово имаат повисок степен на комуникација со популацијата која слуша во однос на испитаниците од Гостивар, што е контрадикторно од факторот степен на образование.

Минимална разлика воочивме и во единаесетото истражувачко прашање, каде што 42 % од испитаниците во Гостивар сметаат дека употребата на толкувач би влијаел позитивно врз социјалната интеракција со популацијата која слуша, додека во Тетово тој процент е 32 %, што значи дека за испитаниците од Тетово комуникацијата со популацијата која слуша е на задоволително ниво.

Истотка минимална разлика, а сепак од голема значајност е разликата во степенот на информираност на испитаниците за правото на користење на бесплатен толкувач, односно во Гостивар тој процент изнесува 15 % што биле информирани и покрај фактот дека во нивниот град не функционира клубот на здружение за глуви и наглуви, додека во Тетово тој процент е само 2.5 %, односно само еден испитаник бил запознаен со тоа право, кој е и претседател на глумите во Тетово, со функционален клуб на здружение за гуви и наглуви.

VIII. ПРЕПОРАКИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во однос на истражувањето кое го вршевме, и добиените резултатие, ги предлагаме следните препораки:

1. Предлагаме обука на медицинскиот персонал за користење на елементарните знаци на знаковен јазик, со цел да се олесни комуникацијата со лицата со оштетен слух.
2. Да се обезбедат најмалку по еден визуелен екран во чекалните во сите здравствени установи, за да можат лицата со оштетен слух да ги добиваат потребните информации.
3. Да се запознаат лицата со оштетен слух за правата што им следуваат во однос на здравственото осигурување.
4. Да им се овозможи на сите лица со оштетен слух, за остварување на правото за здравствено осигурување, без разлика дали се во работен однос или не.
5. Да се информираат правилно лицата со оштетен слух за придобивките од оперативната процедура на кохлеарна имплантација.
6. Да се запознаат лицата со оштетен слух со можноста за инклузивно образование, рамноправноста во процесот на образование, и придобивките од тој начин на образование.
7. Да се креира мрежа на соработка на социјалните центри каде што се евидентирани децата со оштетен слух, со основните училишта, со цел да вршат советодавна работа со родителите за правилно информирање со можностите за образование на нивното дете.
8. Спроведување на процесот на професионална ориентација на учениците со оштетен слух со цел обезбедување на вертикална проодност во високото образование.
9. Да се направи градација на лицата со оштетен слух при доделување на социјална помош, со цел правилно распоредување на приходите според потребите на лицата со оштетен слух.

10. Правилно и навремено информирање за правата за користење социјална помош и заштита.
11. Активно вклучување на лицата со оштетен слух во различни активности организирани од страна на централната и локалната власт со цел издигнување на самоперцепирањето.
12. Да се продолжи со активностите предвидени во општинската програма за еднаквост при вработување на лицата со оштетен слух, донесено од страна на Министерството за труд и социјална политика.
13. Континуирано да се следи процесот на вработување, условите на работното место, условите на работата, почитување на правата на лицата со оштетен слух.
14. Обезбедување на толкувачи во работното место по потреба.
15. Обезбедување на непречен пристап на информираност во медиумските средства.
16. Запознавање на глувите лица со правото за користење на 30 часа бесплатно преведување, како и зголемување на бројот на часовите.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Abernathy E. R. 1941** : Some social aspects of deafness, Ohio Journal of Science (Ohio Academy of Science, Volume 41, Issue 3, May, Available at: https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/3146/V41N03_123.pdf?sequence=1 [Accessed at 30 July 2013]
2. **Ангелоска- Галевска, Н.:** Текот и етапите на квалитативниот истражување, Available at: http://jser.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&catid=53%3A1998-4&id=541%3A2009-08-13-21-50-24&Itemid=58 [Accessed at 13 May 2013]
3. **Ангеловска-Галевска Н., 1998:** Квалитативно истражување во воспитанието и образованието, Битола.
4. **Ајдински Љ., Андреевски В. 2001:** 50 години заштита, рехабилитација, воспитание и образование на лицата со пречки во развојот во Република Македонија 1949-1999 Сјоуз на дефектолозите на Р. М., Скопје.
5. **Аудитива д.о.о:** Корекција на слухот со слушни апарати, Available at: <http://www.slusni-aparati.com/mk/korekcija-na-sluhot-so-slusni-aparati.htm> [Accessed 31 of July]
6. **Богеска, Е., Чакар, М., Каја, Е.1998:** Вовед во отоакустични емисии и нивна апликативност, Дефектолошка теорија и практика, 4, Филозофски факултет, Скопје.
7. **Bradarić- Jončić, S., Ivasović V. 2004:** Sign Language , Deaf culture & Bilingual Education, Faculty of education and rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Kratis, Zagreb.
8. **Branson J., Miller D., 2002:** Damned for their Difference, Available at: http://books.google.mk/books?id=KBaFchM0dowC&printsec=frontcover&dq=damned+for+their+difference&hl=en&sa=X&ei=VXDqTs3INeLT4QSx5OzdCA&redir_esc=y#v=onepage&q=damned%20for%20their%20difference&f=false , [Accessed 19 of December, 2013]
9. **CDC:** Early intervention: Communication and language services for families of deaf and hard of hearing children, Available at: http://www.cdc.gov/ncbddd/hearingloss/freematerials/Communication_Brochure.pdf, [Accessed at 15 july 2013].

10. **Deaf Australia Inc:** The future of Deaf Communication, Avalibale at: <http://www.deafau.org.au/download/CtnDec2006.pdf> , [Accessed 17 of March 2013]
11. **Димитријоска С. 1197:** Социјална заштита на децата со пречки во развојот од аспект на нормативно-правната регулатива, Дефектолошка теорија и практика, Филозофски факултет, Скопје
12. **Drigas A., Vrettaros J., Kouremenos D., 2004:** E-elarning Environment for Deaf people in the E-Commerce and New Technologies Sector, Avaliable at: http://as2546.http.sasm3.net/publications/deaf_people.pdf , [Accessed 1 of June, 2013]
13. **Ear amplifcators for deaf persons-ear:** Method and device for presenting information to deaf persons, Avaliable at: <http://www.google.com/patents/US4025732?dq=ear+amplifcators+for+deaf+persons-ear> , [Accessed 1 of July, 2013]
14. **Family Health International:** Qualitative Research Methods Overwiev, Avaliable at: <http://www.ccs.neu.edu/course/is4800sp12/resources/qualmethods.pdf> [Accessed, 2 of April, 2014]
15. **Fleming J., Hay, J., 2006:** Deaf and successful, Avaliable at: <https://www.google.com/#q=deaf+and+succesfull++class+of+2000> [Accessed 1 of March, 2014]
16. **Gallaudet University:** Career Resources, Avaliable at: https://www.gallaudet.edu/career_center/career_resources.html [Accessed 1 of May, 2013]
17. **Gregory S., Hartley, G. 2002:** Constructing Deafness, CPI Antony Rowe, Eastborune, [e-book], Abstract only., Avaliable at: http://books.google.mk/books?id=jh9epQo3gAC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, [Accessed 30 July 2013].
18. **Gregory S., Knight. P., et al. 1998:** Issues in deaf education, David Fulton Publishers, London.

19. **HRS, 2002:** Health Care Utilization and Adults who are deaf: Relationship with age at onset of deafness, Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1430352> [Accessed 12 of February, 2014]
20. **Jacobs L., 1989:** A deaf adult speaks out, Available at: http://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=5kcxmpncwy8C&oi=fnd&pg=PR7&dq=attitudes+of+deaf+adults+toward+the+government+treats+them&ots=K8jkp346zH&sig=Eh_0aLcqKg_toXfd57fN19CbkzI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true , [Accessed 15 July, 2013]
21. **Јачова З., и сор., 2002:** Прирачник за проект „Инклузија на децата со посебни потреби во редовни училишта во Република Македонија,, Народна и универзитетска библиотека, Скопје.
22. **Јачова, З., Димитрова-Радјичиќ, Д., Чичевска-Јованова, Н. 2004:** Раната интервенција на децата со пречки во развојот, *Дефектолошка теорија и практика*, 1-2, Филозофски факултет, Скопје.
23. **Јачова, З., Каровска, А., 2009:** Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училница, Студио Круг, Скопје
24. **Јачова, З, Каровска, А., 2001:** Раната дијагностика како предуслов за успешна кохлеарна имплантација, *Дефектолошка теорија и практика*, Филозофски Факултет, Институт за дефектологија, Академски печат, Скопје,
25. **Јачова, З., Лисбет, Г., Катрине., В., Геир, Т., Каровска А. 2007:** „Општество за сите,, *Пилот студија за вработување и работните услови за лицата со инвалидност во Македонија*, Дефектолошка теорија и практика, Филозофски Факултет, Институт на дефектологија, Академски Печат, Скопје
26. **Jambor, E., Elliot, M. 2005:** Self esteem and Coping Strategy among Deaf Students, *Journal of Deaf studies and Deaf Education*, vol 10, no.1 Oxford University, Available at: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/10/1/63.full.pdf>, [Accessed at 30 January 2013].
27. **Jefferys A.:** Deaf Education: Mainstream vs. Inclusion, Available at: <http://everydaylife.globalpost.com/deaf-education-mainstream-vs-inclusion-15962.html> [Accessed 8 of November 2013]

28. **Јеленц Д., Новљан Е.:** Образование на лица со специјални образовни потреби во Словенија, Avaliable at: http://jser.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&catid=49%3A2000-12&id=378%3A2009-08-06-23-25-20&Itemid=58 [Accessed 2 of May, 2013]
29. **Jones M., 2002: Dafness as Culture: A Psychosocial Perspective,** Avaliable at: <http://dsq-sds.org/article/view/344/435> [Accessed 15 of January, 2014]
30. **Џонсон Т.:** Инклузивно Образование, Journal of Special Education and rehabilitation, Avaliable at: http://jser.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=534:2009-08-13-18-28-13&catid=53:1998-4 , [Accessed 3 of December, 2013]
31. **Ковачевич Ј., Вучинич В., 2010:** Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija I tretman, Fakultet za specijalnu edukaciju I rehabilitaciju, Beograd.
32. **Library research support team:** Avaliable at: <http://www.staff.blog.utm.my/pszresearchsupport/2011/09/19/4-major-types-of-qualitative-research/> , [Accessed 1 of April, 2014]
33. **Marschak, M., Lang, H., Albertini, J., 2002:** Educating deaf students, from research to practice, Oxford University press, New York.
34. **Mark Ross, Ph.D.:** Personal and social Identity of Hard of Hearing People, [Accessed 12 May 2012] at: <http://www.ifhoh.org/calendar-events/>
35. **Министерство за здравство, 2007:** Здравствена стратегија во Република Македонија, 2020, Avaliable at: http://www.moh-hsmp.gov.mk/uploads/media/Zdravstvena_strategija_na_Republika_Makedonija_2020.pdf [Accessed 17 of September]
36. **Moeller M., 2000:** Early Intervention and Language Development in Children Who Are Deaf and Hard of Hearing, Avaliable at: <http://www.pediatricsdigest.mobi/content/106/3/e43.full> [Accessed 7 of March, 2013]

37. **Mohr P., et al. 2000:** The societal costs of severe to profound hearing loss in the United States, Available at:
<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=76807> [Accessed 15 of January, 2014]

38. **Moore, D., Meadow-Orlans K, 1990:** Educational and developmental aspects of deafness, Available at:
http://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=USowu0SkQVUC&oi=fnd&pg=PR8&dq=health+aspects+of+deafness&ots=d2ywCEjSm-&sig=gGSAJJ9oKd4WwQkUP5u-4da64Cw&redir_esc=y#v=onepage&q=health%20aspects%20of%20deafness&f=false , [Accessed 15 October, 2013]

39. **Најческа М., Кадриу Б. и сораб. 2011:** Невидливи за општеството, Фондација отворено општество, Пропоинт, Скопје, Available at:
<http://soros.org.mk/dokumenti/FOOM-Nevodlivi-za-opstestvoto-MK.pdf>, [Accessed 13 March 2013].

40. **Napier J., Kidd M., 2013:** English literacy as a barrier to health care information for deaf people who use Auslan, Available at:
<http://www.racgp.org.au/afp/2013/december/auslan-english-literacy> [Accessed 16 of October, 2013]

41. **National association of the Deaf:** Video Remote Interpreting, available at:
<http://www.nad.org/issues/technology/vri>, [Accessed at 20 May 2013].

42. **National Association of the Deaf:** Health Care and Mental Health Services,
<http://www.nad.org/issues/health-care> , [Accessed 1 November, 2013]

43. **National Association of Deaf, 2000:** Legal Rights, Available at:
<http://books.google.mk/books?id=MN8hRP-rOeEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> , [Accessed 20 of February, 2014]

44. **Национален сојуз на глуви и наглуви на Р. Македонија,** Available at:
http://www.deafmkd.org.mk/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1, [Accessed at 15 may 2013].

45. NCIUA: Cochlear Implants, <http://www.nciua.org.uk/cochlear-implants/cochlear-implants> , [Accessed 12 of September, 2013]
46. Parasnis Ila, 1996: Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience, http://books.google.mk/books?id=fCgibUdWfPkC&printsec=frontcover&dq=cultural+and+language+diversity+and+the+deaf+experience&hl=en&sa=X&ei=q3DqTrbeMcPS4QTsxZj4CA&redir_esc=y#v=onepage&q=cultural%20and%20language%20diversity%20and%20the%20deaf%20experience&f=false , [Accessed 13 of August, 2013]
47. Parasnis, T., Samar, V., 1996: Deaf Adults Attitudes toward career choices for deaf and hearing people in India, Available at: <https://ritdml.rit.edu/bitstream/handle/1850/6107/IParasnisArticle1996.pdf?sequence=1> [Accessed at 12 March 2014]
48. Петров Р., 2007: Лица со инвалидност, Македонска ризница, Куманово, 164
49. Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот и психичкиот, Службен весник на Р.М. бр. 30/2000
50. Радоман, В, 1996: Сурдопсихологија, БИГ штампа, Белград.
51. Reilly Ch., Qi, S., 2011: Snapshot of deaf and hard of hearing people, postsecondary attendance and unemployment, Available at: <http://research.gallaudet.edu/Demographics/deaf-employment-2011.pdf>, [Accessed 13 January 2014]
52. Reynolds S. A., 2007: Deaf People's Understanding of Health and Health Care Systems, Master Disertation, University of Bristol, Available at: <http://www.bsluptake.org.uk/info/wp-content/uploads/2010/02/Deaf-Peoples-Understanding-of-Health-and-Healthcare-Systems-by-Sally-Reynolds.pdf>, [Accessed at 1 August 2013]
53. Rights of Deaf And Hard of Hearing Under the Americans With Disabilities Act: Available at: <http://www.captions.com/deafrih.html> , [Accessed 12 january, 2014]
54. Ringham, L., 2012: Access all areas? Available at: file:///C:/Users/user/Downloads/Access_to_healthcare_survey_report_web.pdf [Accessed 14 February, 2014]

55. **RNID, 2006:** Opportunity blocked, Avaliable at:
http://www.ssiacymru.org.uk/resource/a_s_Opportunity_20Blocked.pdf
[Accessed 12 March, 2014]
56. **RNID:** Benefits and services for deaf and hard of hearing people, Avaliable at:
<http://www.housingcare.org/downloads/kbase/2704.pdf>, [Accessed at 23 April 2013]
57. **Rogers,K.,** Deaf Children and Young People – Promoting Positive Well-being, Available at:
<https://dub105.mail.live.com/default.aspx?id=64855&owa=1&owasuffix=owa%2f#!/mail/ViewOfficePreview.aspx?messageid=c98643a7-dcc4-4d84-a663-cd899eb4309a&folderid=00000000-0000-0000-0000-000000000001&attindex=0&cp=-1&attdepth=0&n=72725710> [Accessed at 10 June 2013].
58. **Roulstone A., Barnes C., 2005:** Working Features, Avaliable at:
http://books.google.mk/books?id=0eLxkJW_7ywC&printsec=frontcover&dq=working+futures&hl=en&sa=X&ei=LHDqTsSRNI2SswbmkSkBw&sqi=2&redir_esc=y#v=onepage&q=working%20futures&f=false , [Accessed 1 of May, 2013]
59. **Савич Љ.,** Иванович П., 1994: Сурдопедагогија, Народна библиотека Србије, Београд.
60. **Scheetz, N. 2003:** Psychosocial aspects of deafness, Pearson Education, Boston
61. **Sociological research Skills:** Avaliable at:
<http://www.sociology.org.uk/methfi.pdf>, [Accessed, 15 of April, 2013]
62. **Social Security Income:** SSI for Deaf, is it Necessary?, Avaliable at:
<http://www.deafion.com/?s=ssi> [Accessed 28 of August, 2013]
63. **Steinberg A., Sullivan V.J., Loew R.:** Cultural and Lingustic Barriers to Mental health Service Access: The Deaf Consumer's Perspective, The American Journal of Psychiatry, Available at:
<http://ajp.psychiatryonline.org/article.aspx?articleID=172921> [Accessed at 14 February 2013].
64. **Стоилковиќ, С.,** Рана Дијагностика и третман на слухот, Дефектолошка теорија и практика, Available at:
http://jser.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&catid=58%3A1997-3&id=757%3A2009-08-24-22-29-44&Itemid=58 [Accessed 05 August 2013].

65. **The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, 1994.** World Conference on Special Needs Education: Access and Quality, Salamanca, Spain, 7-10 June 1994. UNESCO and Ministry of Education and Science, Spain.
66. **Устав на Република Македонија, 1991 : II. ОСНОВНИ СЛОБОДИ И ПРАВА НА ЧОВЕКОТ И ГРАЃАНИНОТ, член 32.**
67. **Valentine G., Skelton T., Levy Ph.,:** The role of the internet in deaf people's inclusion in the information society, Available at: http://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.268538!/file/d-deaf_report.pdf [Accessed 3 of May, 2013]
68. **Valli C., Lucas C., 2002:** Linguistics of American Sign Language, Available at: http://books.google.mk/books?id=mfS3GtLAUMC&pg=PA458&dq=language+contact+in+the+american+deaf+community&hl=en&sa=X&ei=G2_qTrKIGoPf4QT16e3jCA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true , [Accessed 30 of April, 2013]
69. **World Federation of Deaf, 2010:** Submission of the WFD, doc, Available at: [https://www.google.com/#q=Submission+of+the+World+Federation+of+the+Deaf+\(WFD\)+OHCHR+thematic+consultation+on+article+32+of+the+CRPD](https://www.google.com/#q=Submission+of+the+World+Federation+of+the+Deaf+(WFD)+OHCHR+thematic+consultation+on+article+32+of+the+CRPD) [Accessed 4 of May, 2013]
70. **Young A., Hunt R., 2011:** Research with deaf people, Available at: <http://sscr.nihr.ac.uk/PDF/MR/MR9.pdfv> [Accessed 5 of September]
71. **Young A. 2014:** Older Deaf People and social care: A review, Available at: http://royaldeaf.org.uk/files/files/RAD%20GENERAL/Documents/older_deaf_people_and_social_care.pdf [Accessed 3 of April, 2013]
72. **Закон за евиденции во здравство,** Службен весник на Р. М., бр.20/2009
73. **Закон за работни односи,** Службен весник на РМ број 80/2003.
74. **Закон за основно образование,** Службен весник на РМ, бр.103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/2011.
75. **Закон за средно образование (пречистен текст),** Службен весник на РМ бр. 52/02 од 11,07,2002.

76. Закон за здравствена заштита, Службен весник на Р. М., бр. 38/91, 46/93, 55/95, 17/97, 10/04, 84/05, 111/05, 65/06, 5/07, 77/08, 67/09, 88/10
77. Закон за здравствено осигурување (*пречистен текст*), Службен весник на РМ бр.19 од 16.02.2011.
78. Закон за заштита на децата(*пречистен текст*), Службен весник на РМ бр.170/10 од 29.12.2010 година
79. Закон за ментално здравје, Службен весник на Р. М, бр.71, член 3.
80. Закон за употреба на гестовниот јазик, Службен весник, бр105, петок, 21 август 2009 година.

ПРИЛОГ

1. Дали постојат бариери при добивање на здравствени услуги во здравствените установи?
2. Дали здравствените установи имаат направено адаптации во однос на средствата за комуникација за да ви го олеснат процесот на добивање на здравствени услуги?
3. Дали фондот за здравство ви ги покрива здравствните услуги, и другите трошоци како што се слушните помагала?
4. Што мислите за кохлеарниот имплант?
5. Кој е степенот на образование со кој сте се здобиле, и во кои установи, редовни или специјални?
6. Дали мислите дека инклузивното образование има позитивно влијание врз развојот на идентитетот на лицата со оштетен слух?
7. Дали сметате дека средното образование IV степен ви овозможува, односно олеснува пристапот до високообразовните институции?
8. Колку сте запознаени за правата на користење на социјална заштита и помош од страна на центарот за социјална работа?
9. Доколку користите социјална помош, дали сте задоволни и дали мислите дека доволно ви ги покрива секојдневните трошоци?
10. Дали се чувствувате дека се разликувате од популацијата која слуша?
11. Дали сметате дека популацијата која слуша лесно ве прифаќа како лица со лингвистична култура?
12. Дали учествувате, односно посетувате социјалните настани кои ги организира вашиот град?
13. Дали сметате дека употребата на толкувач би го зголемил степенот на социјалната интеракција со популацијата која слуша?
14. Дали сте во работен однос?
15. Дали сметате дека во вашиот град има доволни заштитни компании кои нудаат работа за лицата со оштетен слух?

16. Дали сте биле принудени да посетите курсеви или обуки за стручно усовршување и преку кои служби сте го оствариле тоа?
17. Дали сметате дека ви го плаќаат редовно личниот доход?
18. Каков е односот на менаџерите и другите вработени кон вас?
19. Преку кои медиуми се информирате?
20. Кои средства од асистивната технологија ги користите како начин за информирање?
21. Дали сметате дека има потреба од толкувачи во повеќе програмки содржини на медиумите за информирање?
22. Дали ви се доволни 30 часа годишно како законско право на користење на толкувач?

